

letnik VIII
številka

3

**jezik
in
slovstvo**

1962-63

Jezik in slovstvo

Letnik VIII, številka 3

Ljubljana, 25. decembra 1962

List izhaja od oktobra do maja vsakega 25. v mesecu (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Delo« v Ljubljani

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom
Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-3-80 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;
za tujino celoletna naročnina 1000 din

Kdor poslane številke ne vrne v dveh tednih, ga štejemo za rednega naročnika!

Vsebina tretje številke

Viktor Smolej O preučevanju slovstva v narodnoosvobodilnem boju	65
Stane Suhadolnik in Marija Janežič Plasti in pogostnost leksike	73
Jovita Podgornik Filmska vzgoja v naših srednjih šolah	79
Ocene, poročila, zapiski	
Joža Mahnič Slodnjakova knjiga o Prešernu	83
Jože Munda Obogatitev slovenske enciklopedike	86
Vera Jager Odgovor kritiku	87
Mirko Jurak Ob Menartovem prevodu Coleridgeove pesnitve	89
Breda Cajhen Analiza ankete o delu in položaju slavistov v Sloveniji	91
Anton Bajec, Mile Klopčič, Franc Tomšič Slovar sodobnega knjižnega jezika (platnice) Zaključni račun JiS za leto 1961 (platnice)	

Članki v borgisu in prispevek Brede Cajhnove so referati s slavističnega zborovanja na Bledu.

Viktor Smolej

O PREUČEVANJU SLOVSTVA V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU

O slovstvu v NOB sem govoril na slavističnem zborovanju v Mariboru 1954. Predavanje je izšlo razširjeno in dopolnjeno v zborniku Pogovori o jeziku in slovstvu (1955). Ker je od tedaj preteklo osem oziroma sedem let, pogledjmo najprej, koliko dela smo v tem času opravili na tem slovstvenozgodovinskem področju. Po teh ugotovitvah bomo postavili vrsto vprašanj, ki so ostala neopažena in terjajo obravnave. Tako v mojem predavanju ne gre za informativno, strokovno in pedagoško poučno opisovanje in vrednotenje dobe NOB v naši slovstveni preteklosti, temveč za opozarjanje na nekatere bistvene naloge, ki jih mora še opraviti naša slovstvena kritika in zgodovina.

V celoti sta skušala opisati in deloma oceniti slovstvo v NOB Janež in Jagrova. Janež je to storil v drugi izdaji svoje literarne zgodovine (1957). Medtem ko je v prvi izdaji povezoval opis te dobe s povojnim literarnim ustvarjanjem, je v drugi opis razširil in zaokrožil v posebno celoto, ki pomeni napredek. Vera Jagrova je isto obdobje naše slovstvene preteklosti najprej prikazala v listkih, ki jih je pod naslovom Umetnost med NOB s posebnim pogledom na književnost priobčevala v novomeškem tedniku Dolenjski list (1955). Razširjeno in dopolnjeno je to delo izšlo v posebni brošuri pod istim naslovom 1961. Delo je primer močno nezanesljivega in ohlapnega pisanja, kar je skušala dokazati ocena v preteklem letniku JiS.

Resno izdajo iz partizanske literature pomeni zbrano delo Klusovega Jožeta, ki ga je pod naslovom Bataljon oskrbel (1958) Emil Cesar. Po ureditvi, po obširni uvodni študiji in po opombah — ki so celo prenadrobne — predstavlja Bataljon doslej najboljše urejeno in najbolj skrbno izdano knjigo z literaturo iz NOB. Cesar je napisal tudi nekaj člankov, ki obravnavajo posamezna vprašanja iz Flandrovskega dela. Naj omenim samo Škofjeloško pogorje in njegovi partizani v delu Klusovega Jožeta (Loški razgledi, 1955).

Drugačen način pisanja ima Filip Kalan. Svoje članke in eseje o partizanski poeziji Župančiča, Bora, Kajuha in Levca ter o partizanskem gledališču, skoraj izključno o osrednjem SNG s sedežem v Črnomlju, je zbral in razširil v knjigi Veseli veter (1956). Isti iskrivi, osebno pobarvani slog ima tudi njegov esej o »pesmih socialnega protesta in ljudske vstaje«, ki ga je ponatisnil kot epilog k antologiji Kri v plamenih (1961); to je druga izdaja antologije iz 1951, ki sta jo izbrala s Cenetom Vipotnikom. Nova izdaja je predelana in razširjena.

Nekaj izbrane proze, ki je nastala med vojsko, deloma pa tematiko iz NOB obravnava po vojski, je prinesla antologija *Upor*, ki jo je izbral in uredil Bojan Štih. Urednik je tudi knjigi dodal spremno besedo, v kateri označuje prozo v NOB.

O književnikih, ki so padli kot žrtve druge svetovne vojne, so izšle bolj ali manj izčrpne študije ali članki ob izborih njihovih del. Tako je treba tu omeniti knjigo *Zemlja na zahodu* (1959), ki prinaša izbor iz dela Stanka Vuka. Legiševa študija v knjigi ima težišče svoje vrednosti predvsem v opisu leposlovnega prizadevanja primorske mladine pod Italijo do druge vojske, a dobe NOB se samo dotika. Enako ima težišče pred letom 1941 izbor iz del Mirana Jarca, ki ga je oskrbel Bojan Štih pod naslovom *Človek in noč* (1960). Pavčkova knjiga *Iz krvi rdeče* (1961) je predvsem dejanje pietete in ne prinaša novosti. Marsikaj o Lovru Kuharju med drugo vojsko prinaša *Prežihov zbornik* (1957).

Kajpada se nekaterih vprašanj o literaturi v NOB in nekaterih pojavov v tem času dotikajo članki in prispevki v dnevnem in revialnem tisku, v spominskih knjigah in zbornikih, v znanstvenih publikacijah ipd., a sami kulturi in literaturi v NOB je v vsem posvečeno le malo strani (prim. memoarske knjige, kakor so: Matevž Hace, Komisarjevi zapiski, v dveh knjigah, 1957 in 1959; Jože Mekinda-Franci: *Pohod II. grupe odredov na Štajersko*, 1959; Karel Prušnik-Gašper, *Gamsi na plazu*, 1958 idr.; zborniki in znanstvene publikacije, kakor so: *Ljubljana v ilegali*, I., 1959; *Letopis Muzeja narodne osvoboditve*, 1957 in 1958, in njegovo nadaljevanje v *Prispevkih Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani* idr.). Največ se članki ukvarjajo z zgodovino tehnik. Daljšo študijo o samem slovstvu v NOB je prispeval le Jože Pogačnik v treh številkah *Tribune* 1957 pod naslovom *Književnost na straži*, ki hoče, po podnaslovu, biti »poskus splošne opredelitve slovstva v času NOB«.

Z vprašanjem partizanske ljudske pesmi so se najbolj ukvarjali folkloristi in muzikologi. S slavistične strani je omeniti poglavje *Partizanske pesmi*, ki ga je napisal v *Matičini slovstveni zgodovini* Boris Merhar (I., 1956). Kajpada se dotika tega področja tudi v svoji antologiji *Slovenske ljudske pesmi* (1961). Partizansko prepevano pesem je v izboru prinesla *Gobčeva Naša partizanska pesem* (1959), ki priobčuje tudi v bistvu nespremenjen uvod dr. Radoslava Hrovatina iz njegove pesmarice *Partizanska pesem* (1953) ter delno dopolnjene opombe istega avtorja, ki je predvsem muzikolog in folklorist. Hrovatinovo zanimanje za prepevano partizansko pesem kažejo še članki in razprave v folklorističnih publikacijah. Izmed njih naj omenim članek *Partizanska pesem in znanost o ljudski kulturi* (SE 1961) in *razpravo Slovenska partizanska pesem v znanosti* (zbornik *Radovi*, Srbska akademija znanosti, 1960), ki povzema dosedanje ugotovitve.

Izmed bibliografskih del je treba na prvem mestu omeniti *Slovensko bibliografijo*, ki jo izdaja NUK, kolikor prinaša zaznamke člankov. Ta bibliografija zajema področje literature v NOB zelo široko in je treba največ šele s samostojnim branjem ugotoviti, kaj je motivika iz NOB in kaj so prispevki, ki so pomembni za literarno zgodovino. Nasprotno pa knjiga *Petnajst let bibliografije o NOB Slovencev* (sestavil France Škerl, 1962) pušča ob strani marsikaj, kar bi slavista nujno zanimalo in mu pomenilo važno dopolnilo pri spoznavanju leposlovja in kulture v NOB. Praktičnim potrebam je namenjena bibliografija *Seznam gradiva za proslave*, 1960, ki jo je sestavila *Študijska knjižnica v Kranju* pod *Bunčevim vodstvom*.

Študije ali vsaj dobre biografske in bibliografske članke o književnikih, ki jih povezujemo z NOB, prinaša *Enciklopedija Jugoslavije* (npr. o Boru, Brnčiču, Čufarju, Grahorju, Jarcu). O Robu je članek za *SBL* (1960) napisal dr. France Koblar.

Kaj so glavne značilnosti našega dosedanjega obravnavanja slovtva v dobi narodnoosvobodilnega boja?

Naše literarnozgodovinsko obravnavanje literature v NOB se od 1954, ko je bila na slavističnem zborovanju v Mariboru enaka tema, v bistvu ni spremenilo. Nikjer ni videti prizadevanja, da bi prešli od drobnega biografsko-bibliografskega popisovanja literarnega gradiva do njegovega vrednotenja. Z bolj ali manj uspešno iznajdljivostjo in pridnostjo nizamo drobne podatke in posameznosti in pri tem ostajamo. Dan za dnem ponavljamo že znane ugotovitve in znane sodbe, kolikor sploh sodbe so, ne pridemo pa do celostnega gledanja na literarno atmosfero tega časa ter predhodnega in sedanjega obdobja in do kompleksnega vrednotenja. Res je osnova literarnozgodovinskega obravnavanja, tudi literature NOB, kolikor toliko zanesljiva in trdna biografska in bibliografska baza — ki je pa kljub naši filološko-pozitivistični usmerjenosti tudi še nimamo! Toda od opisovanja, razvrščanja in nizanja podatkov moramo preiti k razlaganju, k ocenjevanju. Stalno povzdigovanje in občudovanje literature iz NOB nam vrednote te literature le zatemnjuje in zabrisuje, posebno pri mladih pokolenjih, ki na NOB niso čustveno vezana. Mladim ljudem pomeni vračanje k tem letom domala družabno (ne družbeno!) prisiljenost. Posebno to občuti pedagog praktik, ki utegne grešiti še sam, kolikor je njegovo obravnavanje tega obdobja pred mladino še bolj šablonsko. Inertnost in statičnost, sicer v veliki meri znamenje vsega našega literarnozgodovinskega ubadanja po drugi vojski, sta enako ali še bolj značilni za naše literarnozgodovinsko ukvarjanje z literaturo NOB. Pustiti moramo končno primitivizem, ki označuje naše dosedanje obravnavanje. Odkriti bo treba, kakšna so bila pota, ki jih je prehodila naša slovtvena dejavnost te dobe do svoje bojne in revolucionarne idejnosti in do svojega estetskega obraza, odkriti torej vzroke literarnim pojavom v NOB in ugotoviti silnice, ki jih vežejo s predhodnimi desetletji in z našim časom. Površinsko opisovanje in ocenjevanje moramo dopolniti in zamenjati z vpogledom v procese umetniškega doživljanja in ustvarjanja, z vpogledom v umetniška sredstva in dosežke. Obširnost tega slovtva, razmah ljudske ustvarjalnosti, zunanji in notranji vzroki slovtvene rasti, odmevanje v povojnem času, oblikovne spremembe v literarnih delih, nekdanje in nove estetske prvine v oblikovanju zunanjega in delno notranjega sveta itn., to so vprašanja, ki si jih še nismo zastavili. Človeške prvine, ki se nam kažejo v tej literaturi, nam lahko ostanejo še naprej dragocene, toda od njih moramo preiti k ugotavljanju objektivnih vrednot. Dobrohotno razumevanje, naša čustvena prizadetost in iz družbene angažiranosti izvirajoča prizanesljivost in navdušenost ne smejo zaustaviti našega iskanja stvarnosti in resnice.

Iz dejstev, kakor sem jih navedel v kritiko našega literarnozgodovinskega dela, krivega dokaj zamud pri raziskovanju literature v NOB, je razumljivo že samo lagodno periodiziranje tega obdobja: štejemo ga kratko in malo kar za posebno *literarno* dobo, od aprila 1941 do maja 1945.

Vsekakor sta omenjena časovna termina nadvse pomembna, vendar se z njima ne moremo zadovoljiti. Če pogledamo zadevo s *politične* strani, pomenijo leta NOB vrh že desetletnih zavestnih prizadevanj za spremembo slovenskega nacionalnega in družbenega položaja. Ta desetletja so desetletja v nekdanji Jugoslaviji, s koreninami, ki so pognale po prvi svetovni vojski. Leta NOB so sklep, so dokončavanje nacionalnih in socialnih tendenc in bojev tega političnega obdobja. Leta po drugi vojski pa pomenijo utrjevanje pridobitev nacionalne in socialne revolucije in ustvarjanje osnov socialističnega družbenega reda. Tako vidimo, da so leta NOB politično in socialno razvojna stopnja na poti do novega družbenega reda.

Če vzamemo čas NOB *literarno*, moremo ugotoviti, da so pri literaturi tega časa sodelovali slovenski književniki najrazličnejših starostnih stopenj, svetovno-nazorskih smeri, poetičnih šol in slogov. Literatura v NOB ne išče in ne uveljavlja sprememb v načinih in sredstvih umetniškega ustvarjanja. Literatura v NOB je samo vrh razvojnih tendenc, ki imajo korenine že v prvem desetletju po prvi vojski in se jasno izoblikujejo v drugem desetletju; imenujemo jih ekspresionizem, nova stvarnost in novi realizem. Tudi književniki, ki v dobi NOB šele začenjajo, navezujejo na tradicije predhodnih dob in se vežejo na starejše tovariše. V letih NOB se predvojna literarna smer samo nadaljuje. Umetnost zaide tedaj celo v svojo skrajnost: v programsko deklarativnost, v poudarjeno družbeno angažiranost in celo v utilitarizem, ki je konec poezije. Predvojna in medvojna literarna smer se tudi neposredno po vojski v bistvu ne spremeni. Z istimi umetniškimi (in neumetniškimi) sredstvi in z enako idejno angažiranostjo književnost vsebinsko, oblikovno in idejno dokončuje svoje prejšnje delo in sklepa svoja prizadevanja.

Nove poglede na literarno ustvarjanje in nove metode v književnosti izzovejo, spodbudijo in razvežejo spremembe, ki jih prinese leto 1948. Šele od tedaj je mogoče govoriti, da se v slovstvenem delu pojavljajo ali vsaj začenjajo uveljavljati novi pogledi in cilji, da pisatelji iščejo nova sredstva in da določajo književnosti novo mesto.

Iz vsega tega sledi, da literature v NOB ne štejem za posebno *literarno* obdobje v našem slovstvu. Literatura v NOB je sklep tistih smeri, ki so zastavile svoje delo po prvi svetovni vojski. Leta 1945-48 (ali po nekaterih predlogih 1949 ali 1950) pa pomenijo zadnje odmeve predhodnih desetletij.

Vendar mislim, da v tem dolgem razvojnem obdobju 1918-48 (ali 1949, 1950) predstavlja literatura v NOB poseben odsek. Časovna terminacija 1941—45 se mi zdi v tem okviru povsem naravna in nujna. Predvsem pomenijo ta vojna leta boj za goli nacionalni obstanek, rešitev slovenskega nacionalnega problema in ustvaritev osnov za nov družbeni red. Potem: edinstvena je v vojnih letih ustvarjena zedinjena Slovenija, kakor je nimamo niti danes, po osvoboditvi, ki ni pomenila osvoboditve za vse. V letih NOB je bila v kulturnem, torej tudi leposlovnem pogledu ostvarjena enotna Slovenija. Dalje: zunanja sredstva in zunanji, fizični in tehnični načini ustvarjanja so bili v tej dobi tako edinstveni, da jim ne najdemo para v nobeni slovenski slovstveni dobi. Končno: v nobeni dotlejšnji dobi se ni slovenski narod udeleževal ustvarjanja leposlovnih vrednot v takem številu kakor v NOB: v dobi NOB se je razmahnila ljudska ustvarjalnost v nezaslišani meri. Umetna literatura je dala sadove, ki spadajo v vrh naše nacionalne in socialne poezije. Menim, da že te zunanje ugotovitve, ki jih ni treba posebej razkladati, zadostujejo za potrditev moje misli.

Naj ob kompleksu, ki mu poenostavljeno pravimo partizanska literatura, ugotovim nekaj dejstev s čim manj šablonskimi besedami!

Družbena angažiranost naše literature je obča njena značilnost, tako seveda tudi literature v desetletjih neposredno pred NOB. Toda nacionalna in zatem socialna problematika je bila *intimna, osebna* problematika slovenskih ustvarjalcev med obema vojskama. Te problematike naš književnik ni izpovedoval z deklarativnimi gesli, ampak individualno, po notranjem ukazu. Zato v nacionalni in socialni *pesmi* našega stoletja od moderne dalje domala ne najdemo votle patetike in sladkega ali grmečega družbenega protestiranja. Da pa so program, geslo in deklaracija dobili večjo moč v NOB, je razumljivo. Literarno ustvarjanje v tej dobi je bilo samo eno od sredstev za doseg nacionalnih in socialnih smotrov; zato je književnost v tem

razdobju dosegala manjše umetniške uspehe. Toda napačno bi bilo preiti tu v drugo skrajnost: literaturo tega razdobja zometati ali podcenjevati, kar je pričakovati, da bodo storila zlasti nova pokolenja. Še vedno velja, da literarni zgodovinar ne govori samo o uspehih prizadevanjih, ampak tudi o prizadevanjih, ki niso doživela popolne realizacije. Književnost v NOB, ki je preteklost, pomeni obenem vedno živo sedanost, kakor mora biti in kakor je v vsaki nacionalni kulturi živo sleherno obdobje literarne ustvarjalnosti. Naloga naše literarne zgodovine je ugotavljati, v kolikšni meri je bilo to delo živo nekdanj in koliko je svojo živost ohranilo do današnjega dne, kaj je tisto novo — če ga je kaj — v tej literaturi in kaj so tiste novosti, ki jih je ta literatura odkrila in posredovala. Ali gre samo za propagandno, nebogljeno liriko, prozo in dramatiko, ali pa je čas dal zrasti nečemu, kar je trajno, pretresljivo enkratno in tako rekoč večno. Družbena angažiranost, ki se je pogosto končavala v utilitarizmu, je utesnjevala književnikovo čustvovanje. Motivika in tematika sta bili poenostavljeni. Od utilitarizma je kratka pot v nepozitvo, od zgovornosti zdrknemo v čenčavost, od preprostosti je lahko samo korak do vsakdanjosti in banalnosti. In nočem trditi, da literatura v NOB ne nudi za prvo, drugo in tretjo možnost kričečih dokazov. Dalje niso služili boju in revoluciji samo književniki! Tudi boj in revolucija sta podpirala njihova pričakovanja in prizadevanja. Književniki niso verovali in upali samo *uradno* in njihovo ustvarjanje ni samo odmev deklaracij in programov. Lirika, proza in dramatika, ki so nastale v NOB in v teh letih bile tudi objavljene, delajo v neki meri vtis enoličnosti, morda celo narejenosti in ponarejenosti, toda če pomislimo tudi na to, kar je bilo med NOB ustvarjeno, pa je moglo priti na svetlo šele po osvoboditvi, moramo sodbo bistveno spremeniti. Partizanska lirika, če govorim o njej kot najbolj tipičnem umetniškem načinu oblikovanja v NOB, je bila po večini hrupna, močno patetična, glasno deklarativna, napisana bolj iz razumskega prepričanja kot iz individualnega doživetja — vsaj tako to danes občutimo — bila je tematično aktualna, napisana iz potrebe časa in ne vsakokrat iz notranje nuje, malokrat osebna, večkrat občansko brezstrastna, individualno izenačena ipd. Ob tem pa je bila tudi osebno pretresljiva, baladno grozotna, dramatično raztrgana, polna žlahtne človečnosti, ulično pristna, mehka in strupena kot sneg sredi zim, dišeča ko češnjev cvet in vaško pogorišče. Izraz prehitvajočim se mislim in čustvom se je zgledoval po dnevni govorici in po političnem članku, po Gregorčiču in po Prešernu, po ljudski pesmi in po moderni, po Kosovelu in po ekspresionistih, po liriki našega prebujenja in po mednarodni delavski pesmi. Forma je bila do enoličnosti disciplinirana, a tudi raztrgana v proste stihe, kakor da pesnik v anakolutih komaj lovi drveče misli.

Kakor nimamo nobene antologije partizanske poezije, ki bi nam te resnice neposredno in nazorno izpričevala, nimamo tudi nobenega izbora proze iz NOB. Tudi to področje ni pregledano in kritično pretreseno.

Mislim, da se mora slovenska literarna zgodovina ukvarjati z *leposlovnimi* ustvaritvami v slovstvu NOB in ne z vsem, kar je bilo tedaj *napisano*, vendar bo morala prav naša literarna zgodovina šele potegniti meje med enim in drugim — tega ne bo storila ne politična ne socialna zgodovina.

Najpogostnejša leposlovno mišljena ali vsaj zastavljena *prozna* oblika v NOB je reportaža. Reporter je prvič glasnik osredja, o katerem piše, njegov član in njegov izraz. Drugič pa reporter piše, kar je sam videl in sam slišal. V reporterju se torej združujeta dva elementa: dogodek v stvarnem okolju in času in osebna doživetost. Reportaža ima predvsem dokumentaren značaj, toda kolikor globlji je subjektivni prijem objektivnega sveta, toliko bližja je reportaža umetnosti ali sploh že prestopi

prag med resnico in resničnostjo in iz dokumenta postane leposlovje. Odnos partizanskega reporterja do objektivnega predmeta je suhoparen, plitev, trezen, bežen in neprizadet, po drugi strani pa tudi temperamenten, globok, intenziven in subjektiven. Proza Boga Flandra je značilen vzgled partizanske reportaže na pragu v leposlovje. Čaka nas delo, da pregledamo to področje proze v NOB in da ugotovimo značaj, obseg in pomen te prozne oblike, ki je bila v literaturi NOB najbolj tipična.

Raziskovanje *dramatike* v NOB moramo razširiti na nova imena in na nove vzglede, ki jih doslej še nismo spravili v evidenco. Misliti moramo na prizore in skeče, ki jih doslej zaradi drobnosti nismo upoštevali, enako na igre in poskuse, ki so ostali v rōkopisu, in končno na igre, ki so nastale med ljudstvom, spontano, za potrebe vaških odrov na osvobojenem ozemlju. Zdi se mi, da bo tu treba izhajati, da govorim s primerom, ne iz Shakespeara, ampak iz mima. Mimična igra je v razdobju NOB doživela čudovito uveljavljenje. Rekel bi, da je bil mim najbolj množična oblika gledališkega ustvarjanja. Zelo mikavna je tu misel, iskati pobude za partizanski mim tudi v ljudskem mimu. Pri tem pregledovanju in presojanju se bo slavist srečal s folkloristom.

Površno pisanje o partizanski poeziji je krivo, da so se nam zmedli pojmi o *ljudski pesmi*. Ker so se v času NOB prebudile najširše ljudske plasti in se angažirale v najširšem kulturnem ustvarjanju, ne samo sprejemanju, se včasih povprek govori o partizanski ljudski poeziji. To enačenje pojma partizanska in ljudska poezija pa operira z isto besedo z različnih področij. Poezijo, prozo ali dramatiko, ki je nastala v ljudstvu, ne moremo šteti za ljudsko poezijo, prozo ali dramatiko, četudi ne vemo za ustvarjavnca ali je pozabljen. Ljudska poezija ali proza ali dramatika je tista, ki *med* ljudstvom živi, bistveno pa ni, da je *iz* ljudstva izšla. Partizanska poezija ima lahko ljudske elemente, a to iz nje še ne naredi ljudske poezije. Preobča raba besede ljudski je napačna. Res pa med ljudsko živi partizanska pesem, ki ji s polno pravico pripada naziv ljudska. Nastala je individualno, pa tudi kolektivno, se razširila ustno, med ljudstvom spreminjala svoj tekst in melodijo in še danes živi. Vsa znamenja kažejo, da ljudska pesem iz partizanskih let in s partizansko motiviko še danes celo nastaja.

Opozoril bi na potrebo po raziskovanju delavske pesmi, ki ji tudi moramo nadeti literarnozgodovinsko in literarnoteoretično oznako, da je ljudska. Vse preveč ostajamo pri stališčih, da ljudsko poezijo ustvarja kmečko podeželje — zoževanje, ki je posebno nevzdržno pri partizanski prepevani pesmi. Strekelj in Glonar sta iz zbirke SNP izključevala pesmi, ki so podajale delo in svet ljudi iz mestnega okolja, ali pa sta jih potisnila v dodatke. Tako je poezija, ki je nastajala v mestih, v obrtnih delavnicah, v tovarnah, v delavskih krajih, v delavskih društvih, štela manj kakor tista, ki je nastajala na kmečkem podeželju. Jasno pa je, da si je tudi novi razred ustvarjal svojo pesem: deloma si je prilagojeval tuje (v prevodih in predelavah), deloma si je ustvarjal izvirno slovensko. Našo partizansko pesem bo treba pregledati in presoditi tudi s tega vidika: kje in kdaj je delavska pesem nastala, kdo je bil njen ustvarjavec ter kako in s kakšnimi sredstvi se je širila in razglasila. Saj ni dvoma, da sta rudarska in fužinarska pesem in pripovedka nastali, morda spocetka le malo različni od kmečke poezije in proze, pa vendar s svojo motiviko in tematiko. Kakor so se množila v družbi nasprotja, je prvotna delovna pesem prehajala v delavsko in postajala izraz obtožbe in protesta. Razvoj te ljudske poezije je nekje med pesmijo, katere ostanki živijo v besedah Stara pravda in Le vkup, uboga gmajna v nemški pesmi iz 1515, in med pesmimi, ki so dobile svoj obraz v NOB. Sredstva

za širjenje te delavske revolucionarne pesmi so bili letaki, koledarčki, pevski zbori, časniki itn., med NOB pa zapori, mitingi, partizanski taborni ognji, pesmarice, gledališke skupine ipd. V našem času tudi ne bi več togo vztrajal na nekdanji zahtevi, da mora pesem živeti med ljudstvom eno ali dve pokolenji ali celo še več, če naj jo štejemo za ljudsko — sodobni način komunikacij raznese napev in besedilo neprimerno hitreje. Isto velja tudi za partizansko pesem, bodisi da je po izvoru umetna, torej ponarodela, ali da je nastala »anonimno«, v ljudstvu.

Ta novi pogled na ljudsko poezijo bo mogel ustvariti nov okvir tudi preučevanju partizanske poezije, bodisi kot verzifikacije, bodisi kot prepevane tvorbe. Posamezne drobnosti in skoraj le zanimivosti se bodo izkazale kot povezana veriga vzrokov in posledic, kot zakonit rezultat nekega razvoja. Predvsem nam bo postala sprejemljiva misel, ki se nam zaradi vztrajanja pri dosedanjih statičnih ugotovitvah zdaj nekako upira, namreč, da je lahko naše, kar je po svojem izvoru angleško ali rusko, da anonimnost ni nujen atribut te poezije in da za ljudsko poezijo 20. stoletja ni nujen dosedanji kanon ljudskega ustvarjanja (ukrasni pridevki, preprosti jezik, pretiravanje ipd.). Kolektivna in individualna ustvarjalnost sta tu še posebej enakovpravni.

Ker nova ljudska poezija nastaja naravnost pred našimi očmi, ji lahko sledimo po njenih potih in ugotavljamo njene zakonitosti glede vsebine, napeva, stilistične formulacije, odnosa do prostora, časa, ustvarjavca in sprejemnika itn. Nova tehnična sredstva so nam pri tem še posebno v pomoč. Ob tem delu bomo obogatili tudi literarnoteoretična spoznanja.

Ustaljeno podobo literature v NOB moramo pa še prostorninsko razširiti. Čeprav sem prepričan, da bistveno novih rezultatov to ne bo dalo, menim, da moramo pritegniti v obravnavanje tudi književnost, ki je nastala mimo slovenskega nacionalnega ozemlja. Z literarnim ustvarjanjem so se ukvarjali slovenski ljudje tudi po bazah v Italiji, svojevrstno kulturno delovanje je bilo živo v Franciji, Afriki, Nemčiji, tu predvsem po taboriščih ipd. Zanimati nas mora, kakšna so bila glasila naših prekomorskih brigad, kjer je na primer Jože Šmit objavil vojne motive s poti v domovino (objavljene po vojski v njegovi prvi zbirki); za nekatere Vipotnikove pesmi je prav, če vemo, da so nastale v laških taboriščih; vsekakor so bili zanimivi prizori o Matiji Gubcu, ki jih je napisal Ferdo Kozak v Gravini 1944; če je nastala v Dachau pesem Oh, kako je dolga, dolga pot, ali so tam nastale še kakšne druge? Svojevrstna literatura je med NOB oziroma o NOB nastajala med ameriškimi Slovenci; od nje vemo vsaj za prozo in dramatiko Etbina Kristana. Svojevrsten dokaz o zedinjeni Sloveniji v letih 1941—45 vidim prav v dejstvu, kako se je neposredno navezala na domovino celo ameriška Slovenija.

Končno pa bo treba odpreti oči tudi za to, kar se ni dogajalo v našem, ampak v nasprotnem taboru. Zamolčavati delo v nasprotnem taboru postaja nesmisel. Če hočemo orisati in oceniti dobo do 1941, ni mogoče zbrisati dela tistih, ki so v vojnih letih končali na drugi strani ali ostajali nevtralni. Če hočemo literaturo v letih NOB podati v njenem boju, ji ne smemo zanikati nasprotnika. Gre za imena, kakor so Balantič, Beličič, T. Debeljak, Javornik, Majcen, Šali ipd. Pri tem ne gre za kakšno reševanje teh imen zase, češ saj je bil Balantič spočetka frontaš ali saj je Šali v ilegalni Slovenski revoluciji napisal pesem na smrt dr. Aleša Stanovnika, gre za obstoj njihovega dela, ki terja oznako in oceno v okviru slovenskega literarnega dogajanja.

Popolnoma nedotaknjeno je ostalo tudi področje jezika. Tu se nam odpirajo vprašanja najprej v gramatikalnem in leksikalnem pogledu, zatem pa vprašanja

o jeziku kot umetniškem sredstvu. Nove potrebe so prinesle svojevrstno dopolnjevanje starega in rast novega besedišča (za partizanstvo in njegov način vojskovanja, za politične aktiviste, za partijsko in frontovsko publicistiko, za ilegalce, zapornike in internirance itn.). Spočetka so bili zelo močni vplivi srbohrvaščine, ki je bila nekdanj vojaški jezik, ter vplivi partijskega jezika, ki so prihajali v naše območje deloma naravnost iz ruskih izvirnikov, deloma sta nam jih posredovala srbohrvaška publicistika in radio. Ljudski sestav naše vojske in naših aktivistov pa je zaradi svoje množičnosti ta tuji nanos pregrinjal s slovenskim besedjem. Tako pot sta terjali tudi Primorska in Koroška, ki s srbohrvaščino ali »jugoslovenščino« nista imeli kaj početi. Kajpada je imela poseben delež pri oblikovanju slovenske partizanske besede tudi naša tiskana beseda, ki so ji v zadnji stopnji vendarle krojili podobo po večini šolani ljudje. Dalje so različne izobrazbene stopnje in različna duhovna raven pisavcev ustvarjale različno strukturo pisanja npr. v politični publicistiki, kjer je čutiti nedvomen vpliv klasikov marksizma-leninizma (prim. jezik in slog Borisa Kidriča in Edvarda Kardelja), v verzih vojaških časopisov, kjer je najti odmeve naše popevke iz dobe narodnega prebujenja in odmeve Simona Gregorčiča — ki je tako rekoč vsakdanja govorica Primorca — v reportažah, kjer čutimo duha romantičnega in poetičnega realizma itn. Različni so načini pisanja pri človeku, ki je končal osnovno šolo, pri mestnem človeku, pri izobraženem poetu, pri ljudskem pesniku, pri političnem aktivistu ipd. Drugačna je struktura pesmi s Primorskega in drugačna s Štajerskega. Na knjižni izraz povprečno šolanih partizanov je vplivala umetna književnost, nasprotno pa je stik z živo ljudsko govornico v ustih kmečke večine v partizanski vojski soustvarjal izraz umetne lirске pesmi, balade in satire. Tu se stikamo s področjem, ki ga mora preiskovati sociologija literature: kaj je prodrlo iz kulturne dediščine in iz kulturne sodobnosti v najširše sloje in zakaj. Saj ne more biti brez nekega zakonitega vzroka dejstvo, da je v našo ljudsko kulturno zavest pognala globoke korenine poezija našega nacionalnega prebujenja in ljudska poezija, da pa je ostala domala nepoznana vsa literatura našega stoletja od moderne dalje. Tačas se je močno pospešil tudi razvoj, ki smo mu pričé še danes, namreč proces brisanja dialektičnih meja. Vojni dogodki so povzročili tako mešanje narečnih skupin in sprožili tako množično preseljevanje in mešanje slovenskih ljudi najrazličnejših področij, da so začele izginjati nekdanje številne narečne meje. Zaradi ustvarjanja države z novimi ljudmi med vojsko in po letu 1945, zaradi industrializacije novih delov slovenske zemlje, zaradi razširjenega prometa in zaradi obče širšega šolskega, časopisnega in radijskega omrežja se ta razvoj po osvoboditvi nadaljuje še z večjo naglico.

To nakazovanje vprašanj, ki se nam odpirajo ob slovstvu iz NOB, seveda ni izčrpno in se mogoče v nekaterih potezah zdi preširoko. Lahko bi bili konkretnejši in bi rekli: potrebni so nam izbori partizanske lirike, proze, reportaže, skečev, odrskih tekstov, ki so jih napisali nešolani ljudje itn.; dobiti moramo celokupno delo Kajuha in dramsko delo Mateja Bora; objaviti je treba pesemsko gradivo, ki se nanaša na NOB in so ga po vojni zbrali Glasbeno narodopisni inštitut v Ljubljani in vsi večji in manjši muzeji po Sloveniji; dobiti moramo bibliografski popis vsega partizanskega tiska; zbrati je treba čim večje število variant besedil in napevov za partizansko prepevano pesem; napisati je treba zgodovino gledaliških in kulturno-umetniških skupin in družin v NOB. Itn. Itn. Kakorkoli že: slovenska slovstvena zgodovina se ne more izogniti ne ožjim ne širšim nalogam, ki so v zvezi s slovstvom v NOB.

PLASTI IN POGOSTNOST LEKSIKE

Po tej teoretični analizi poskusimo praktično ugotoviti, kaj nam lahko pojasni statistično-frekvenčna obdelava leksike.

Pri analizi smo uporabili popolne izpise del slovenskih klasikov iz kartoteke inštituta za slovenski jezik SAZU, in sicer tako, da zajema analiza pripovednega jezika 19. stoletja dva avtorja s 23.400 besedami (številke so zaradi preglednosti in začasnosti malo zaokrožene), analiza jezika 20. stoletja pa 4 avtorje z 22.300 besedami. V celoti je bilo analiziranih 45.700 besed, in te so dale 5.500 leksemov. Posamezna obravnava dela imajo naslednje število besed oz. leksemov:

	besed	leksemov
Levstik, Martin Krpan, 1858	5.600	1.080
Jurčič, Sosedov sin, 1868	17.800	2.560
Pregelj, Matkova Tina, 1928	4.100	1.190
Kuhar, Jirs in Bavh, 1940	8.800	2.290
Kosmač, Sreča, 1946	4.800	1.380
Kranjec, Na valovih Mure, 1947	4.600	1.090

Med temi 5.500 leksemi, ki se bomo z njimi ukvarjali, je 5.000 polnih in 500 pomoznih; med pomožne so šteta tudi imena. Absolutna večina leksemov (nekaj manj kot 5.000) ima frekvenco od 1 do 9, bolj na gosto pa je uporabljenih 560 leksemov. Samo 5 leksemov ima frekvenco nad 1.000.

Na vrhu frekvenčne liste stoje tile leksemi:

Leksem	Levstik	Jurčič	Pregelj	Kuhar	Kosmač	Kranjec	Raba	Raba	Skupna raba
							19. stol.	20. stol.	
1. in	125	590	199	277	239	178	715	893	1608
2. biti	211	622	117	255	131	226	833	729	1562
3. se	168	524	128	325	164	167	692	784	1476
4. ne	209	566	94	167	78	153	775	492	1267
5. on	155	519	133	126	135	170	674	564	1238
6. v	67	315	130	141	130	84	382	485	867
7. da	110	374	62	124	78	89	484	353	837
8. pa	176	144	41	114	83	78	320	316	636
9. na	78	217	53	131	76	61	295	321	616
10. s	51	250	43	135	71	43	301	292	593
11. ta	87	233	19	127	45	70	320	261	581
12. jaz	85	173	15	118	60	49	258	242	500
13. ves	50	152	28	72	39	46	202	185	387
14. bi	?	219	20	56	30	34	219	140	359
15. za	44	121	32	77	34	43	165	186	351
16. po	26	134	14	43	42	37	160	136	296
17. še	48	88	30	67	31	24	136	152	288
18. iti	30	130	31	33	11	46	160	121	281
19. imeti	55	130	6	45	19	23	185	93	278
20. kaj	60	147	14	20	12	22	207	68	275
	1835	5648	1209	2453	1508	1643	7483	6813	14296

Vseh 20 naštetih frekvenčno najmočnejših leksemov je del jedra vodilnih in pomožnih leksemov. To so večinoma enozložni izrazi, ki se frekvenčno ne morejo spreminjati, saj bi njih prepogosta ali preredka raba v bistvu spremenila slovenski govor. Ta stalnost je za večino frekvenčno močnih leksemov tipična.

Vendar se dajo v zadnjih sto letih zaslediti med njimi tudi večji premiki:

Raba veznika *in* narašča. Vzrok za močnejše uveljavljanje veznika *in* bo v zahtevah modernega stila: priredje, polisindeton, pa tudi v novih (protivnih in sklepalnih) vlogah veznika *in*.

Drugo mesto na frekvenčni lestvici zaseda pomožnik *biti*. To njegovo visoko mesto kaže na substantivizacijo slovenščine. Upadanje frekvence pa se da razložiti z zmeraj očitnejšim uveljavljanjem novih pomožnih glagolov, npr. *postati*, *začeti*.

Vedno pogostejša raba refleksiva *se*(*be*) opozarja na moderno rabo pasiva in brezosebnih stavkov, ki so ob uvajanju praznih subjektov kot *nekaj*, *nekdo* dokaz za iracionalno pisanje medvojnih let.

Raba nikalnice *ne* upada. To se na videz bije s prejšnjo trditvijo o iracionalnosti, v resnici pa ne. Litota je namreč bistveno spremenila način sodobnega izražanja: namesto *ni lep*, pravimo *je nelep*. Levstik ima med zanikanimi pridevniki samo štiri: *neučakaven*, *neumen*, *nevoljen* in *nevšečen*, sedanja raba pa je polna takih sestavljenk.

Toda preden nadaljujemo jezikovno analizo leksemov s frekvenčne liste, si moramo priti na jasno, kakšni so odnosi med frekvenčno listo in besednimi kategorijami, ker smo pravkar zadeli ob same pomensko prazne lekseme.

Med 5500 leksemi vzemimo za primerjavo prvih in zadnjih sto. Prvih sto, ki zajemajo vse lekseme s frekvenco nad 60, obstoji iz 49 polnih leksemov oz. 8700 polnih besed in iz 51 pomožnih leksemov oz. 14.800 pomožnih besed, kar pomeni, da pokrije prvih sto leksemov nad polovico vseh v naši analizi obravnavanih besed, to je 23.600. Med temi sto visoko frekvenčnimi leksemi je 22 zaimkov, 19 glagolov, 14 predlogov in prav toliko samostalnikov. Zelo malo je pridevnikov in števnikov, medmeta ni nobenega. Najpogosteje rabljeni so seveda pomožni leksemi: vezniki (vsak povprečno 364krat), zaimki, predlogi in prislovi.

Med drugimi sto leksemi, katerih frekvenca sega od 1 do 9, je 99 polnih leksemov oz. 254 polnih besed in 1 pomožni leksem oz. 1 beseda, kar pomeni, da pokrije zadnjih sto leksemov komaj 1/200 obravnavanih besed. Med temi nizko frekvenčnimi leksemi je 45 samostalnikov, 30 glagolov, 17 pridevnikov, 7 prislovov in 1 predlog; zaimkov, števnikov, veznikov in medmetov ni med njimi. Najpogosteje rabljeni leksemi so samostalniki (vsak povprečno 3krat).

Primerjava med obema skupinama, torej med leksemi z visoko frekvenco in leksemi z nizko frekvenco, nam pokaže, da je glagolov v drugi skupini le malo več kot v prvi, samostalnikov je 3krat več, pridevnikov pa 6krat več. To je dokaz, da so stavku sicer za ogrodje glagoli, da pa za karakterizacijo uporabljamo pridevnike, ker je med njimi največ sinonimov, in samostalnike, ker imajo največ pomenov in pomenskih odtenkov.

Tudi primerjava glede na to, kako so bile rabljene posamezne besedne vrste v 19. oz. 20. stoletju, opozarja na substantivizacijo slovenščine. Glagolov v skupini visoko frekvenčnih leksemov sta uporabila Levstik in Jurčič 2.300, moderni pisatelji 1.500, samostalnikov imata Levstik in Jurčič 850, moderni 580. Raba obeh kategorij upada; sicer pa upada raba tudi pri drugih besednih kategorijah, samo pri predlogih narašča (1.700 : 2.000). Toda za kolikor so funkcije glagolov in samostalnikov v skupini visoko frekvenčnih leksemov zmanjšane, za toliko so v skupini nizko frekvenčnih leksemov okrepljene, saj naraste tukaj raba glagola od 19 na 42 in samostalnika

od 52 na 77. Tak prelom v jeziku je razumljiv: moderna doba zahteva abstraktno, precizno in ekonomično izražanje, za to pa je najpripravnejši samostalnik. Vpliv tega preobrata se čuti tudi že v prozi.

Po tem ekskurzu v odnose med besednimi vrstami in frekvenco se lahko vrnemo k leksemom.

Razlike, ki smo trčili obnje pri *in*, *biti*, *sebe* itd., so očitne, a ne pretirane. V zgornjem delu frekvenčne liste, torej med vodilnimi in deloma med močnejšimi osnovnimi leksemi ni bistvenih premikov, čeprav se zaradi dotoka novih izrazov nujno manjšajo frekvence centralnih leksemov. Čim bolj pa v frekvenčni listi padamo, tem bolj se kažejo nove težnje v jeziku nasploh, posebej pa še pri posameznikih.

Če samo preletimo frekvenčno listo, je vtis takle:

Odmirajo neprecizni, za sodobnega človeka preširoki leksemi *človek*, *mož*, *govoriti*, *imeti*. Izgubljuje se preživele pomožne besede *nego*, *a*, *ali*, *kateri*. V celoti pojema pogojni stavek z veznikoma *če* (91:41) in *ako* (33:14). Nasprotno pa se uveljavljajo tujke in izposojenke, množinski zaimki *mi* (34:97), *naš* (12:35), nedoločni zaimki *nekdo*, *neki*, *nekaj*, uveljavljajo se veznik *toda* (5:46), prislov *nato* (2:37), predlog *mimo* (7:20), samostalnik *življenje* (3:25) ipd.

Pri skrbnejšem pregledovanju frekvenčne liste se odkrije, da je med 5500 leksemi kakih 300 takih, ki kažejo znake odmiranja, in okrog 2000 novih.

Težko, skoroda nemogoče je razložiti vsak premik, vendar se da tako za odmiranje kot za uveljavljanje nakazati nekaj pojasnil in razlag.

Zaradi spremenjenih gospodarskih in socialnih pogojev izginjajo *koča*, *konj*, *sveča*, *groš*, *podkrižati se*, *gosposka*, *bog*.

Mnoge besede se izgubljuje zaradi purističnih prizadevanj: *baš*, *enkrat*, *ogromen*, *gotov*, *kregati se*, *zabavljati*, *vršiti se*, *podati se*.

Posamezne besede se umikajo sinonimom: *bukve* — *knjiga*, *reč* — *stvar*, *jako* — *zelo*, *ter* — *in*, *natanko* — *natančno*, *obličje* — *obraz*, *terjati* — *zahtevati*, *jeti* — *začeti*. Nekatere so dobile novo stilno vrednost in jih v prvotnem pomenu besede ne rabimo več. Nekdanji *mladenič* je zdaj *fant* ali *pob*.

Besede lahko odmirajo zaradi dolžine (*najpoprej* — *najprej*, *dandanes* — *danes*) ali kratkosti (*up* — *upanje*, *um* — *pamet*, *kup* — *kupčija*). Na leksiko je vplivala tudi vokalna redukcija in obrusila predpone *iz-* v *s*-oz. *z-*, npr. *izbositi se*, *izbrisati*, *izkušati*. Ali pa se namesto besede z enim obrazilom uveljavi beseda z drugim obrazilom: *naročaj* — *naročje*, *bogatin* (— *bogataš*), *pisarnica* (— *pisarna*). Pri tem dobi starejša beseda lahko pomenski odtonek: *semenj* je pomenil Jurčiču isto kot nam *sejem*, današnji *semenj* pa ima v sebi prizvok hrupa, nemira, razgrajanja. Tako nekako je tudi z *babo* in *babnico*. Vsaka žena je danes užaljena, če se ji reče *baba*. Pa vendar sta oceni *to je baba* ali *ena fejest baba* taki, da jo vsaka ženska rada sliši. Rabo potrjuje v svoji noveli Kranjec.

Med zastarelimi besedami je mnogo knjižnih besed, sklopov, lokalizmov, hapsov: *ni*, *nu*, *pak*, *ka-li*, *tod*, *duri*, *poldrugi*, *pametovati*, *ceper*, *hudolesovina*, *nakretiti se*, *ohodek*, *zagovednež*. Marsikaterega sklopa ali hapaksa ni registriral niti Pleteršnik, npr. *bistroglavnost*, *krivencati*, *nedokaz*.

Med leksemi, ki jih raba 20. stol. ni izkazala toliko kakor raba 19. stoletja, je pa seveda dokaj besed, ki so vsaj potencialno prezentne v 20. stoletju, čeprav niso rabljene v obravnavanih tekstih. Te nedosednosti gredo na račun preozke obdelave. Taki leksemi so: *berač*, *hvala*, *jezno*, *priden*, *rabiti*, *imovina*.

Zdaj pogledjmo še nove oz. na novo se uveljavljajoče besede.

Če smo prej teoretično dognali, da se rabi vsak leksem povprečno sedem- do osemkrat, nam primerjava med besedami in leksemi v naših tekstih, ki je sicer nekoliko nezanesljiva zaradi različnih dolžin tekstov, pove, da se povprečna slovenska frekvenca drži malo nad francosko normalo (8,3), v modernem pisanju pa se je občutno povečalo število leksemov, a njih frekvenca pada. Levstik uporabi vsak leksem 5,2-krat, Jurčič 6,9-krat. Najbolj iskan in diferenciran izraz ima Pregelj (3,4-krat), sledita Kosmač (3,5-krat) in Kuhar (3,8-krat), pri Kranjcu pa frekvenca zraste na 4,2, kar kaže na povprečnost. Pa o tem še kasneje.

Novi časi so prinesli s svojimi odkritji, gospodarskimi in socialnimi spremembami besede, ki o njih ni sledu v starejših tekstih: *cigareta, čokolada, petrolejka, letak, časopis, šiling, izkoriščati, upor, upirati se, krivica, cilj, zaman*. S tem seveda ni rečeno, da besed, kot so npr. *zaman, upor* ni bilo v besedišču 19. stoletja, toda njihova raba v tekstih, ki ju obravnavamo, ni izkazana.

Na nemir in negotovost novega časa opozarja kopica novih emocionalnih in onomatopoeičnih leksemov, kakor so: *strašno, težava, trudnost, blazen, bliskovito, drgetati, drhteti, hrup, krčevito, krik, lesketati se, nenadoma, neznan, plamteti, pretresljiv, vznemirjati*.

Med moderne stilne izraze spada velika množina umetno narejenih besed s predponami, npr. *brezbrižno, brezizrazen, brezkončnost, brezpomembnost; neobljuden, nepomirljiv, neprestano, nerazumevajoče; razgovor, razmišljanje*. Močno se uveljavljajo elativi (*prebolesten, prenasičen, prenatalpan*), glagolniki (*izklincevanje, iznenadenje, potopljenje, podplutba*) in seveda abstraktni samostalniki na splošno (*bližina, bolečina, bridkost, bujnost*).

Med nove besede sodijo nadalje izposojenke, kalki, tujke, besede iz pogovornega jezika, modernizmi, vulgarizmi, dialektizmi, lokalizmi itd.

Pri naštevanju novih besed nehote zadenemo na vprašanje, iz katerih obrobnih plasti se je moderni knjižni jezik izoblikoval, koliko je vsaka od njih dala, katere besede je dala, v katerem času in komu največ. Za starejšo dobo tega ni mogoče natančno določiti, pač pa se da napraviti nekaj zanimivih in uporabnih zaključkov za pripovedni jezik 20. stoletja.

Pri označevanju jezika oz. leksike posameznega pisatelja se kritiki navadno ustavljajo ob tako imenovanih »splošno znanih dejstvih«, to je ob trditvi, da je ta in ta pisatelj prinesel te in te dialektizme v knjižni jezik, da daje prednost ljudski govoricni in metaforiki, da se trudi za stvaren in lep izraz. To je navadno vse. Jasno je, da se take slučajne in površne karakteristike ne morejo dokopati čez »splošno znana dejstva«. Na lepoto in plastičnost pač ne morejo vplivati le narečni in iskani izrazi ter znanje šolske slovnice. Prav tako ni umetnostni jezik karakteriziran samo z bogatim besediščem. Če bomo hoteli kaj več, kaj novega povedati tudi o jeziku posameznih avtorjev, bomo morali segati s sistematično analizo v vse plasti besedišča in tudi v frekvenco. Preiskovati bomo morali, ali sestavljajo njihovo leksiko predvsem knjižne, papirnate besede, ali pogovorne ali strokovne, ali nove, žive ali mrtve. Študirati bomo morali, ali znajo pisatelji ujeti estetske vrednote v besedju in iz njega izvabiti njegovo čustveno vsebino, učinkovitost ipd. Toda vse to daleč presega okvir naše obravnave.

Kako torej prihajajo nove besede iz posameznih plasti v nevtralnemu leksiku?

Najočitneje in zato najtipičneje za moderni jezik je, da so v nevtralnemu leksiku vdrle knjižne besede, predvsem tujke. Pri Levstiku naletimo na *magistra* in *ministra*, Jurčič je sprejel *naturu, aristokracijo* in *magazin*. Moderna doba je prinesla kakih 40 tujk, od katerih jih je polovica pri Kuharju (*agent, agraren, bojkot, fabrika, komunist, korupcija, kriza, licitiran, organizacija, organizirati se, političen, politika,*

taksa) in malo manj pri Kosmaču (*barbar, filozofski, kasarna, viržinka*). Pri Kuharju gre bolj za specialne izraze, pri Kosmaču za splošno znane kulturne izraze. Pregelj in Kranjec tujih besed skorajda ne poznata.

Podoben odnos imajo obravnavani avtorji do slovanskih izposojenk. Levstik nima nobene izposojenke, Jurčič jih ima osem, med njimi so nekatere žive (*bodočnost, boriti se*), druge so odmrle in delajo Jurčičev jezik papirnat (*beležnik, prelestiti*). Kljub uredniškim intervencijam Ferda Kozaka je v Kuharjevem delu ostalo trinajst izposojenk, od katerih so vse še danes v rabi, čeprav je ta ali ona prepovedana (*blesteti, borba, očividni, posledica, razlika, stremeti*). Tudi Kosmač je v tej smeri širok in brez pomišljanja rabi: *javno, javiti se, drzen, slika, točno*. Pregelj in Kranjec sta puristično zadržana.

Veliko novega so dali centralnemu besedišču strokovna leksika in umetno narejeni izrazi, pa naj so kakršnegakoli izvora. Med temi 50 leksemi jih celo vrsto zaman iščemo po Pleteršniku: *magistrovanje, podpihovavski, podzavesten, poenoličevati, polboginja, pravljíčnost, priučevanje, ravnovesje, srakoperiti, urnoročen, zaplemba, zračnost*. Največ jih srečamo spet pri Kuharju. Pri Levstiku, Jurčiču in Kosmaču jih je manj. Pregelj in Kranjec jih imata komaj za zgled. V tem okviru velja posebej omeniti cerkveno terminologijo, ki je pustila sled pri vseh avtorjih, npr. *amen, apostolski, hostija, kvatre, martra, ministrant*.

Zadnja plast umetnega, knjižnega besedišča, ki pròdira v nevtralno besedišče, obstoji iz arhaizmov in privzdignjenih izrazov. V tem pogledu je na prvem mestu Pregelj z besedami, kot so *blazniti, buriti, daljen, gasniti, jeka*, medtem ko drugi pisatelji zaradi svoje umetniške orientacije besede iz teh plasti le redko uporabijo.

Po pretresu levih plasti leksike se ustavimo še pri desnih, pri plasteh, v katerih žive govornjene besede.

Iz pogovornega jezika so priromale stare ljudske izposojenke: *šunder, štant, tavžent, žandar, žegnati*. Sem uvrščamo modno pobarvane in tako vztrajno rabljene besede, da se jim tudi dober pisatelj kljub pomislekom težko ogne. Take so: *itak, porazno, pumparice, punca, radi*. Iz otroškega ali familiarnega govora je prišla v nevtralno besedišče beseda *mama*.

Izrazito narečnih besed je v naši beri samo 40. Polovica jih pripada Kuharju, četrtnina Kosmaču, preostanek gre na rovaš Preglja in Kranjca. V oči zbode dejstvo, da velike večine dialektizmov, kj jih uporabljata Kuhar in Kosmač, ni v Pleteršniku. Iz Kuharja: *za božjodelj, habina, ostrogovina, srežast, zmuliti*, iz Kosmača: *cedela, cendrav, popoldančar*. Pregelj nabira dialektizme v glavnem iz slovarjev (*čecha, lovača, pomračnik*), Kranjec pa rabi dialektizme, znane že iz drugih tekstov in dialektov (*kolnik, meka, proščenje*).

Tudi žargonski in vulgarni izrazi so našli pot v lepo slovstvo. Nanje naletimo pri Kuharju, Preglju in Kosmaču: *kuzla, pankrt, režati se, trapati, vamp, izsrati se, usrati se*.

Dosedanja analiza leksike je tekla ob frekvenčni listi tako, da je ugotavljala absolutno frekvenco posameznih leksemov, odnos med frekvencami v 19. in 20. stoletju, nakazovala admiranje leksike in nastajanje nove ter določevala, koliko besed je prešlo iz posameznih obrobni plasti v centralno, nevtralno leksiko.

Analiza je pokazala, da vsi avtorji približno enako uporabljajo lekseme z visoko frekvenco in da ne more biti za večje premike med temi leksemi vzrok pri posameznikih, ampak v tendenci in strukturi jezika določene dobe. Pri besedah z nizko frekvenco pa gre za individualne elemente posameznih pisateljev, na podlagi katerih je mogoče podrobneje študirati njihovo estetsko orientacijo. Tedaj ni nič prese- netljivega, če ima *in* absolutno frekvenco 1,608 in *žamet* frekvenco 1, nič posebnega,

če ima *ter* v 19. stoletju frekvenco 144 in v 20. stoletju 19, predlog *pri* pa v 19. stoletju frekvenco 69 in v 20. stoletju 105. Ampak presenetljivo je, če uporabi Kranjec besedo *doleteči* 15-krat, vsi drugi pa nikoli, čudno je, če zapiše veznik *tudi* Kuhar 45-krat, Kosmač 40-krat, Pregelj pa samo 1-krat. Te nenormalnosti v frekvenci tako poudarjajo pisateljev osebni odnos do stvari oz. pojma, da se moramo vsaj malo pomuditi še pri teh tako imenovanih ključnih leksemih, saj nam omogočajo nenavadno zanimive poglede v avtorjevo osebnost, njegovo idejno orientacijo, izobrazbo, njegov stil. Iz ključnih leksemov je mogoče spoznati celo vsebinsko jedro zgodbe, ne da bi delo prebrali.

Ključni leksemi pri Levstiku, pa najsi izvirajo iz obravnavane snovi ali iz Levstikovega nazora o slovenskem knjižnem jeziku, kažejo enotno, vsebinsko zaokroženo podobo, prežeto z ljudskim mišljenjem in gorjenjem. Taki ključni leksemi so: *junak, cesar, kobilica, sol, silen, tovoriti; praviti, poslušati, ali, pa, ravno*.

Jurčič se kaže drugačen: vsebinsko diktirane ključne besede so *deklca, mati, poroka, dom, trden*, časovno barvo pa nakazuje *goldinar*. Jurčičeva želja po zunanjih efektih in nezanesljiv občutek za jezik se kaže v pogostni rabi besed *a, baš, imovina, nego, nu*. Značilni za Jurčiča so tudi nedovršniki *kupovati, hudovati se, govoriti*.

Za Preglja je značilna disperzija ali nizka temperatura leksike, to je: posamezni leksemi so rabljeni malokrat, kar daje avtorju možnost za odlično karakterizacijo. Vsebino določajo leksemi *tvoj, njen, telo, ud, glava*, kraj in čas pa *breg, cesta, čeruid, dvanaajstija*. Za plastiko so uporabljeni mnogi pridevniki in medmeti: *bloden, bridek, čuden, krvav, strašen, o*. Na Pregljevo idejno usmerjenost opozarjajo *cerkev, duša, nebesa, hudičev*. Iracionalnost in brezosebnost sta poudarjeni z leksemi *nekdo, nekak, nekam, kam*, umetno narejena ekspresionistična preprostost stavka pa s prirednimi vezniki, npr. *saj*, in predlogi.

Pri Kuharju je tipična ekscentrično-ekstenzivna leksika, to je: avtor zajema vse več besed iz najrazličnejših plasti, kar zbuja v bravcu občutek neposrednosti. Vsebinsko, krajevno in časovno so pogojene besede *junec, vol, najemnik, grofovski, hrib, huba, klanec*. Idejno ga opredeljujejo *mi, naš, par, tri, morati* in številne tujke, o katerih smo že prej govorili. Kuharjeva plastika je polna realističnih, celo naturalističnih potez: *grd, grenek, hlastno, nalašč, teža, sovraštvo*. V nasprotju z Jurčičem pozna Kuhar samo dovršne glagole, izražajoče življenjsko aktivnost: *dobiti, doseči, izgubiti, kupiti, začeti*. V žvahni pripovedi je dosti interjekcij in nenavadno število veznikov, predlogov in zaimkov: *ali, toda, tudi; brez, čez, do, izpod, skoz; ta*.

Kosmačeva osebnost in njegova novela sta determinirani z mnogimi leksemi, vzetimi iz vsakdanje govorice. Ti kažejo na pisateljev snovni in stilni realizem, ki pa je malce privzdignjen z abstrakti (*hrepenenje, naključje, sreča, stvar, zgodba*) in zabrisan z izrazi *baje, zdeti se*. Vsebina novele je skrita v leksemih *kruh, smeh, mama, vas, pomlad, jesen, takrat*. Na Kosmačev pogled v stran in v preteklost opozarjajo oziralni in časovni odvisniki (*ki, kadar, tisti*). Pisateljevo vznesenost izpričuje pogosta raba veznika *in*.

Za Kranjca je tipična koncentracija ali visoka temperatura leksike, to je: pisatelj uporablja manj leksemov in zato imajo ti večjo frekvenco. Njegov jezik je preprost, monoton, včasih papirnat. Čeprav je z leksemi *dekle, fant, poljubiti, mlin, obrežje, ravnina, večer, šumenje* in *nocoj* nakazan okvir zgodbe, je s prislovi *nekaj, nekam, nekje, nekoč, nenadoma, jutri* krajevni in časovni kolorit zabrisan. Statika in melanholija novele sta poudarjeni z nedovršniki *sedeti, gledati, strmeti, misliti, igrati se, smehljati se, jokati*. Da so Kranjčevi junaki pasivni, pričajo glagoli *zgoditi se, doleteti* in priredni vezniki *pač, saj, samo, vendar*.

Ker je treba za konec še enkrat poudariti, da veljajo v drugem delu članka postavljene trditve samo v zvezi z obravnavanimi teksti in da je tudi frekvenčna lista zgolj ilustrativna, terjata začasnost in rezerviranost v zaključkih čimprejšnjo izdelavo frekvenčnega slovarja sodobnega slovenskega jezika, ki bo zbral gradivo ne le iz večjega števila pripovednih tekstov, ampak tudi iz pesmi, dram, otroškega in mladinskega slovstva, poljudnih in znanstvenih tekstov ter iz dnevnega oz. periodičnega tiska. Z njim bi si namreč olajšali sestavljanje slovenskega slovarja in opisne slovnice, ker bi dobili znanstveno zanesljive podatke o frekvenčno močnih leksemih, s pridom bi ga lahko uporabljali pisci dvojezičnih slovarjev in učbenikov slovenščine, ker bi imeli pri roki seznam najpogosteje rabljenih slovenskih besed, koristen bi bil šolnikom, prevajavcem in časnikarjem, saj bi jim nadomeščal jezikovne priročnike s tem, da bi opozarjal: kdaj, kje, kolikokrat in kdo je posamezno besedo uporabljal, nepogrešljiv bi bil za literarne kritike in stiliste, ker bi evidencialno ključne in frekvenčno redke lekseme.

Literatura: O. S. Ahmanova, Očerki po obščej i ruskoj leksikologii, Moskva 1957. L. Apostel, B. Mandelbrot & A. Morf, Logique, langage et théorie de l'information, Paris 1957. A. Belić, O lingvistici prof. A. Belića, Južnoslovenski filolog 1949/50, 1. A. Breznik, Jezik naših pripovednikov, Dom in svet 1934, 84. R. A. Budagov, Vvedenie v nauku o jazyke, Moskva 1958. J. Casares, Vvedenie v sovremennuju leksikologiju, Moskva 1958. H. A. Gleason, Vvedenie v diskriptivnuju lingvistiku, Moskva 1959. P. Guiraud, Les caractères statistiques du vocabulaire, Paris 1954. G. Herdan, Language as choice and chance, Groningen 1956. S. Krešič, Riječ o rječnicima, Jezik 1957/8, 113. A. Ocvirk, Vpliv družbe na razvoj slovenskega knjižnega jezika, Naša sodobnost 1955, 385. M. Pei, Histoire du langage, Paris 1954. J. Perrot, La linguistique, Paris 1957. Prežihov zbornik, Maribor 1957. F. de Saussure, Cours de linguistique générale, Lausanne 1916. H. Seidler, Sprache und Gemüt, Wien 1952. V. N. Toporov, O vvedenii verojatnosti v jazykoznanie, Voprosy jazykoznanija 1959, št. 6, 28, J. Vendryès, Le langage, Paris 1921. J. Vidmar, Literarne kritike, Ljubljana 1951. K. Vossler, Sprache als Schöpfung und Entwicklung, Heidelberg 1905. V. A. Zvingincev, Semasiologija, Moskva 1957.

Jovita Podgornik

FILMSKA VZGOJA V NAŠIH SREDNJIH ŠOLAH

Gradivo za sestavo predmetnika in učnih načrtov za reformirano gimnazijo navaja kot novost tudi predlog za obvezno obravnavanje filmske vzgoje. Resda je videti na prvi pogled, kakor da prihaja nad slavista — že tako z delom obloženega — nova obremenitev, zakaj predlogi za uvajanje filmske, gledališke ter radijske in televizijske estetike so bili po mnenju komisij, ki so sestavljale celotno gradivo, še najbolj povezani s predmetom »slovenski jezik s književnostjo«, zato so jih za začetek dodali temu predmetnemu področju.

Tako stališče se zdi mnogim slavistom-šolnikom nepravilno, pa ne tolikanj zaradi dozdevnega pomanjkanja posluha za potrebnost širše estetske oziroma širše kulturne razgledanosti naših mladih ljudi, temveč zaradi dolgotrajnega pritiska na ure slovenščine, tako skopo odmerjene v predmetniku, hkrati pa zaradi širjenja poglavij svetovne književnosti v obseg danih ur.

Referat želi osvetliti oziroma zagovarjati uvedbo filmske vzgoje v gimnazije in v druge srednje šole, ne da bi posegal v predlog učnega načrta z nadrobnejšo razlago.

I

Šola se upravičeno brani novih in novih nalog, ki jih naš čas ne le pri nas, temveč vsepovsod po svetu nalaga na njena ramena. Občutimo nemir v šoli, govo-

rimo o nemiru in tudi pišemo o njem, češ da ovira kontinuiteto vzgojno-izobraževalnega procesa. Ni še prav presojeno, kaj od tega nemira ne sodi v šolo in kaj si mora utreti pot vanjo. Mnogi šolniki vidijo tudi v filmski vzgoji enega izmed povzročiteljev porušenega miru, in to nemir v dveh smereh: izvajanje predmetnega učnega načrta v razredu z dodatki film, televizija itd. ob skopem številu ur, drugič pa vprašanje, kako reševati vprašanja individualne razgledanosti in izobraženosti predavateljev za interpretacijo novega. Vemo, da nam je prosti čas mačehovsko odmerjen in da smo pri širjenju znanja navezani predvsem nase!

Slavist ne more biti v sodobni šoli polihistor, slišimo.

Da, to drži, vendar pa tudi ozek strokovnjak ne more biti več, če stopi v učilnico pred svoje dijake, ki se, priznajmo, po zvedavosti in mimo učnih načrtov pridobljenem znanju krepko razlikujejo od nekdanjih mladih generacij. Če so se slednje odlikovale npr. s sposobnostjo temeljitega poglobljanja v literarne, glasbene in druge umetnine klasike, so današnji mladi rodovi razpeti med antiko in eksistencializem, med Bacha in Duka Ellingtona, med ohranjeno vraževernost babic s podeželja in ne več prideve vesoljskih izletov. (Primeri so videti ekstremni, a so vendarle preprosta ilustracija resnice!)

Kakor je nemogoče zadovoljiti dijake, ki si želijo obrazložitve paralel med Sofoklejevo in Smoletovo Antigono, z odgovorom: »Tega vam ne morem povedati, ker se ne utegnem zanimati za sodobne drame« — tako je nemogoče ostati indifereenten do vprašanj, ki nam jih današnji dijak postavlja ali pa tudi ne ob branju različnih nerazumljivih mu sestavkov v mladinskem revialnem in drugem tisku, ob televizijskih dramah, ob radijskih slušnih igrah ali ob filmih, ki izzovejo deljena mnenja, posebne čustvene pretrese ali sploh nadpovprečno zanimanje.

Včasih je potrebno, da vprašanja izzovemo sami! Dovolite mi majhno ilustracijo s filmom.

Ne Hladnikov »Ples v dežju« ne Štigličeva »Balada o trobenti in oblaku« mladine ni množično pritegnila kot recimo kak Hitchcockov ali Langov film ali kot mnogi filmski spektakli, revije ali utopije.

Ni naš namen, da bi razpravljali o umetniški potenci obeh naših filmov, toda vprašajmo se, kako naj recimo prav ta filma naš srednješolec vsaj približno razume, če mu ni znano: ob *Plesu v dežju* prav nič o ekspresionizmu nasploh in o ekspresionistični metafori v poeziji in v filmu; o liku umetnika-bohema, o idejni smeri Smoletovega pisanja, in ob *Baladi* prav nič o procesih prelamljanja s tradicionalno moralno in etično vzgojo krščanstva, kakor se je le-te oprijemal skozi stoletja preprost in pošten slovenski mali človek. Prav ta človek se je šele v revoluciji uspel množično vključiti v akcije, za katere notranje pogosto ni bil pripravljen. Zlasti ljudje Temnikarjevega značaja ne. Čemu krščanska alegorika v Štigličevem filmu in kaj pomeni? Čemu prepletanje realnosti in irealnosti? Kaj so samogovori zavesti in podzavesti? Odkod vprašanja: Ali naj tak film poveleča jubilej ljudske vstaje?

Priznajmo, to niso preproste stvari za mladostnika, ki je že tako poln protislovij in neke zbezanosti v idejno estetski orientaciji in v primerjavi svojega izbora knjig, filmov z izborom, ki mu ga ponujamo mi.

Če se zavzemamo za filmsko vzgojo, se s tem ne zavzemamo za filmski entuziazem, ki ne pozna meja. Zavzemamo se za poglobljanje splošne kulture posameznika in družbe.

Filmu pa priznavamo (in bolj in bolj tudi televiziji) vlogo, ki si jo je v dobrih šestdesetih letih svojega obstoja priboril:

Igrani film postaja sestavni del življenja mladine in odraslih.

Kot tak ima dragocene vzgojne in izobraževalne možnosti, zaradi katerih pomeni nenavadno pomembno vlogo pri oblikovanju mlade osebnosti.

Filmska in televizijska vzgoja ni nikaka nova disciplina, ki bi zahtevala v predmetniku posebno ime. (Čeravno obstaja kot poseben predmet v številnih privatnih licejih na Zahodu, v gimnazijah, na pedagoških šolah!) Svoj utrip in svoje naloge dobiva kratko malo iz prisotnosti in obstoja filma. Film pa je sinteza vseh drugih starejših umetnosti in ima neomejene možnosti, da se približuje zdaj zgodovini zdaj svetu nad vodo ali pod njo; v tem hipu ga zanima zgodba o Kleopatri, v naslednjem hipu usoda nesmrtnih pisateljev, pesnikov, skladateljev.

Zdaj resen zdaj neresen je odnos filma do interpretacije izbrane snovi in prav tako je zdaj resen zdaj neresen njegov odnos do gledavca, zaradi katerega stečejo milijoni kilometrov filmskega traku skozi kamere in projektorje.

Potrebno je vedeti, kdaj je film umetnost in kdaj ne!

V mnogih državah različnih družbenih ureditev so že zdavnaj prisluhnili prisotnosti filma. Ustanovili so znanstveno raziskovalne inštitute, ki izdajajo dobre strokovne publikacije; uvedli predavanja o filmu na univerze, pedagoške višoke in pedagoške srednje šole. Bibliografija del, ki obravnavajo filmsko vzgojo z metodične in didaktične plati, pa vrsta študij o vplivih filma na mladino, o zvrsteh filma itd. nakazuje obsežno literaturo, ki jo pri nas, žal, komajda poznamo.

Kjer filma še ne spoznavajo v šolah, prevzemajo iniciativo za filmsko vzgojo različne družbene, društvene, še posebej cerkvene organizacije. Njihova prizadevanja so občutna tako v izdaji različne literature kot v intervencijah pri izboru mladini primernih filmov.

Pri nas smo hudo zaostali v prizadevanjih, da bi filmska kultura pomenila vsaj pri slehernem izobražencu sestavni del splošne človekove kulture.

Zakaj tako?

Predvsem zaradi tega, ker smo se za oblikovanje filmske kulture premalo zanimali, ker o poslanstvu filma — zaviralni moment je morda razvoj domačega filma in repertoarna politika odkupnih podjetij tujih filmov — nimamo enotnih stališč.

Še vedno je med nami premalo ljudi, ki verujejo v to, da je film nad povprečjem svojega industrijskega cenenega blaga tudi umetnost, in sicer velika umetnost, »ki se je rodila«, naj citiram Sadoula, »pred našimi očmi. Zato, ker ni zrasla iz neobdelane deviške zemlje: naglo je osvojila prvine človeškega znanja in ustvarjalnosti. Veličina filma je prav v tem, da je vsota mnogih drugih umetnosti.«

»Toda,« tako pravi dalje Georges Sadoul, »film je tudi industrija. Nujnost znatnih gmotnih naložb določa filmskim ustvarjalcem natančne pogoje, pod katerimi lahko izdelajo svoje filme... Industrija je neločljivo povezana z družbo, njenim gospodarstvom, njeno tehniko...«

Industrija se je polastila nezahtevnosti filmskega občinstva zlasti zadnja desetletja. Vedeti moramo, da je film kmalu zatem, ko se je izmotal iz otroškega veselja nad velikim tehničnim uspehom — SLIKA JE OŽIVELA — dokazal, da postaja, *da je umetnost*. Prav odvisnost od industrije je bila usodna zaviravka umetniške razvojne poti filma od velikih začetnikov zlate dobe nemega filma (Chaplina, Griffitha, Eisensteina, Dreyera) dalje. Ko je film *spregovoril*, se je kot industrijski izdelek začel prilagajati okusu nezahtevnega in kulturno nevzgojenega občinstva. Imel je ogromno prednost: naglo je osvajal množico.

To so v glavnem argumenti, na katere se opira, kdor filmu odreka umetniško moč.

Res je: film se mora povezovati z industrijo, ker je specifičnost njegove komunikacije in njegovih izraznih sredstev (slika, ton, montaža, barva) dediščina tehničnih izumov.

Toda: veliki filmski ustvarjanci večje podrejujejo tehniko ideji, namenu in filmskim izraznim slogom svojih stvaritev ter s tem utrujejo vero v sedmo umetnost.

Razponi med obrtniško industrijskimi ter enkratnimi filmskimi umetninami so ogromni. Mnogo večji in mnogo bolj vznemirljivi kot razponi med razgrabljenimi romani črno-bele serije, romani X-100 pa med dobro knjigo ali še celo klasičnim delom besedne umetnosti.

Mlad človek, zlasti naš, pa gleda po vrsti vse filme. Kako se naj znajde sam, brez našega usmerjevanja?

Napredna družba ne more biti indiferentna do medijev množice, zato naj še enkrat poudarimo, kako zaostajamo za mnogimi zahodnimi in vzhodnimi državami, ki nepoštenim trgovskim mrežam filmske industrije ne dajo podpore (Vzhod), oziroma ne dovoljujejo, da bi se mladi ljudje brez slehernih omejitev naslajali in zabavali ob vsem, kar potrpežljivo filmsko platno prenese (Vzhod in Zahod).

Mnogo dela nas čaka, preden bomo lahko rekli, da je uvajanje filmske vzgoje v šolo lahka naloga.

V Sloveniji bo nekoliko lažje začeti, zlasti po zaslugi Sosveta za film in televizijo pri Zvezi Svobod Slovenije.

Ta sosvet je v zadnjih letih pokazal veliko aktivnost tako v organizaciji predavanj kot v pripravi daljših počitniških seminarjev, v skrbi za ustrezno literaturo itd. Marsikdo se je na seminarjih za filmsko vzgojo že toliko usposobil, da pozna poti do obstoječe literature, da ve za metode dela in da se ne plaši splošne situacije ob naših kinematografih, ob njihovih sporedih, pri odnosih kino — šola, ob vprašanih kulture filmske predstave in kulture propagandnih sredstev, zlasti plakata. (Če bi tekmovali na kakem svetovnem festivalu najslabših filmskih plakatov, bi bili med prvimi!)

Priznati moramo, da se počuti posameznik, ki se s filmsko vzgojo še ni ukvarjal, dokaj osamljen in nemočen zaradi nepoučenosti in sredi neresne literature o filmih, sredi begajočih, pogosto kontradiktornih filmskih kritik v dnevnem tisku in sploh v situaciji, ki jo je v 5. št. Naše sodobnosti 1962 označil Beno Zupančič takole:

»... v najrazličnejših filmskih koticah za najširši krog bralstva najdemo poneumljajoče sestavke o vsebinah in idejah filmov, popise vsakršnih ljubezenskih ali zakonskih pustolovščin filmskih ljudi (opremljene s ponarejenim 'moralnim ogorčenjem'), zavistno naslajanje ob filmskih razkošnostih, paradah, honorarjih« itd.

Niso pa »najhujše posameznosti, ampak splošno ozračje, napolnjeno med drugim z najbolj naivnimi iluzijami, modnim oboževanjem, artistično zaljubljenostjo oziroma zaslepljenostjo, avstroogrsko romantičnostjo in najcenejšo zabavnostjo za manj nadarjene prebivalce naše dežele...

Kako naj bo potem boljše z vsem tistim, kar sodi pod pojem čiste filmske reklame in propagande?»

*

Gornje razmišljanje se mi je zdelo potrebno za osvetlitev zahteve po odtegotvanju mladih ljudi neobrzdanim vplivom kakršnega koli filma in po vsaj skromnih začetkih množičnega, obveznega oblikovanja filmske kulture, ki bo s tem, ko bo približevala mladini dober film, približevala tudi dobro knjigo, dobro glasbo, skratka: vračala nam bo mladega človeka od hlastanja po vabljenih in vsiljenih atributih modernega razvedrila k razmišljajočemu duhu, ki se ob delih, kakršna so na primer

filmi Dvanajst porotnikov, Zakon nasilja, Cesta, Aleksander Nevski, Sinovi in ljubimci, Nazarin itd., ne bodo dolgočasili, marveč bodo vsaj zaslutili, če že ne doumeli velike resnice in velike obtožbe, kdaj pa kdaj pa tudi velike slavospeve o človeku v družbi in času.

II

Filmska vzgoja se ne sme pojaviti v naši šoli zaradi filma kot filma — prav tako kot ne more obstajati noben predmet zaradi predmeta kot takega — zato je odveč bojazen, da je edinole slavist njen najprimernejši posrednik. Film se naj občasno vključi v različna področja: zdaj k zgodovini, zemljepisu, zdaj k družbenim vedam. In vendar je za skopi oris filmske umetnosti, sledeč načrtu, katerega osnutek bomo zagotovo še spremenili, slavist najprimernejši. Vsaj za zdaj, ko nam AIU še ne obeta dovolj gotovo in dovolj hitro profesorja filmsko-televizijske in gledališke ter radijske estetike, kakor bodo takega pedagoga imenovali glede na njegov poklic. Ob filmu se oblikuje humanistična, družbeno politična in idejna, estetska in moralna vzgoja razuma in srca in vsega tega pač ne moremo naprtiti slavistom ali bore desetim uram v šolskem letu, ki jih začasni predlogi zahtevajo.

Slavist naj bi predvsem motiviral in vpeljal v svojem delovnem kolektivu pravilno pojmovanje o potrebnosti filmske vzgoje, nato bi skupaj z nekaj kolegi, ki bi bili pripravljene obdelati to ali ono temo, naredil načrt za svojo šolo in mislil pri tem na najprimernejšo porazdelitev snovi. Marsikaj bo rad izkoristil za svoj predmet sam! Pri tem pa naj bi ne bil togo omejen na 10 ur, temveč bi skladno z zanimanjem dijakov ali tudi s kako seminarsko temo in ne navsezadnje s pomočjo mladinskih ur še nekoliko razširil program, namreč na ožje, konkretne teme. (Analiza kakega posebno zanimivega filma glede na adaptacijo literarnega dela v filmski inačici ali kaj podobnega.) Slavist se zdi najpripravnejši tudi za to, da predlaga nabavo za filmsko izobraževanje potrebne literature, saj navadno vodi dijaško in profesorsko knjižnico.

Ni torej upravičena bojazen, da utegne uvajanje filmske vzgoje slavistovo glavno nalogo — posredovati znanje o jeziku in književnosti — kakorkoli ali celo bistveno okrniti!

S primernim posluhom za širjenje svojega učnega programa bo slavist kvečjemu obogatil svoj predmet. S tem pa, da bo povabil k sodelovanju kolege drugih strok, bo opravil nalogo, za katero ima gotovo kar največ posluha.

Ocene, poročila, zapiski

SLODNJAKOVA KNJIGA O PREŠERNU

Prof. Anton Slodnjak je že pred vojno napisal obširen roman o pesniku Neiztrohnjeno srce, po osvoboditvi pa pripravil več skrbno komentiranih izdaj Poezij (ki so zelo zaslužne za popularizacijo Prešerna), v Slavistični reviji objavil številne razprave iz prešernoslovja (z novimi dognanji in osvetlitvami), tudi za Slovenski biografski leksikon izčrpno obdelal pesnikovo življenje in delo ter se tako uvrstil med naše najvidnejše prešernoslovce. Letos v poletnih mesecih je izšla, žal le v srbskem prevodu in v cirilici, še njegova dokaj obsežna monografija o poetu, za Zigonovo in Kidričevo tretja po časovnem nastanku.*

* Anton Slodnjak, France Prešern. (Sa slovenačkog prevela Jelena Križaj — Stefanović.) Nolit, Biblioteka Portreti (urednik Mihailo Lalić). Beograd MCMLXII (10 podob, 428 strani).

V devetih poglavjih, naslovljenih podobno kot v SBL, ki jim je dodal predgovor in zaključno sintezo, avtor v kronološkem zaporedju obravnava pesnikovo življenje in ustvarjanje ter ju sproti organsko izpolnjuje s postavami sodobnikov in družbeno političnim ozračjem tistega časa. Prvo poglavje *Osebnost in značaj* zajema mladostna in študijska leta ter začetke poezije. Drugo *Boj za pravniški in pesniški poklic* razpravlja o Čopovi pesniški šoli in Prešernovi sočasni poeziji, zlasti satirični. Tretje *Prešernova nesreča* razčlenjuje poetov življenjski pesimizem in reflektivne Sonete nesreče. Poglavje *Novo upanje — nova poezija* govori o veliki ljubezni do Julije in njej posvečenih umetninah Sonetnem vencu, povenčnih sonetih itd. Pod naslovom *Smrt Matije Copa in poroka Julije Primic* avtor analizira predvsem Krst pri Savici. Poglavje *Stik s poljsko revolucijo* označuje pesnikovo sodelovanje s pregnancem Korytkom. V tem in naslednjem *Poslednja leta prijateljstva z Andrejem Smoletom* avtor govori tudi o pesnikovem razmerju do Vraza in ilirizma ter pojasnjuje njegov odnos do Jelovškove. Osmo poglavje *Nova pesem* razpravlja med drugim o ljubezni do Jerice Podbojeve, o Zdravljici in Neiztrohnjenem srcu ter pripravah za Poezije. Pod naslovom *Zaton v Kranju* se seznanimo s poslednjimi leti človeka in pravnika Prešerna.

V predgovoru avtor izreka željo po večjem širjenju Prešerna med srbsko in hrvaško publiko ter po novih, ustrežnejših in popolnejših prevodih našega genija. Ker je delo namenjeno tujemu občinstvu, citira Prešernove verze (zaradi večje razumljivosti kar v dobesednem proznem prevodu) in mestoma navaja tudi vsebino pesmi v večji meri, kot bi bilo oboje potrebno za slovenskega, vsaj literarno šolanega bralca. Sicer pa Slodnjakov tekst razodeva naravnost enciklopedično poznavanje domače in svetovne literature ter docela suvereno obvladovanje Prešerna in njegove dobe, predvsem pa je napisan znanstveno pretehtano in trezno, brez večjih subjektivnosti in hipotez, kar štejem pri našem avtorju in obravnavanem predmetu za posebno odliko. Celó v biografskih partijah, ki so pogosto pisane izredno živo in razgibano in kjer je čutiti, da je Slodnjak tudi romanopisec, je avtor vedno ostal na trdnih tleh dejstev in sporočil. Slodnjakov Prešeren daleč presega okvir poljudne informativne študije za tujega bralca in je polnokrvna znanstvena monografija, dragocena tudi za Slovence in sloveniste, ker je stvarnejša od vznesene in formalistične Žigonove ter sočnejša in celotnejša od Kidričeve, ki je žal ostala torzo. Zato bi bilo prav, če bi knjiga izšla tudi pri nas doma v slovenskem izvirniku, seveda z ustreznimi modifikacijami v besedilu in dostojnejši zunanji opremi (sedaj gre za zajetno brošuro na skoraj časopisnem papirju), čeprav je treba beograjski založbi priznati zanimanje za slovensko slovstvo (poleg Prešerna je doslej v isti zbirki izdala Ruplovega Trubarja in Aškerca M. Boršnikove).

Marsikaj v Slodnjakovi knjigi seveda ni čisto novo, pač pa strnjeno in nazorno podano. Takó načela Čopove estetike in Prešernove pesniške prakse, da bodi mlada domača poezija osebno izpovedna, evropsko kvalitetna, sinteza antike in moderne, namenjena meščanu in izobražencu in naj tako dokaže tudi sposobnost slovenščine. Prepričljivo je podan, predvsem na osnovi Ernestininih Spominov, pesnikov odnos do Jelovškove: trajno zvezo med njima so neumogočali njena plitvost, koketnost, trma in pomanjkanje materskega čuta, njegove onemogljene gmotne razmere in odpor do cerkvenega zakona; Prešerna je na Ano vezala zgolj usodna telesna strast in kasneje ljubezen do otrok, njuno razmerje pesniško ni moglo biti plodno. Po Slodnjakovi zaslugi je v prešernoslovju postal jasnejši Vrazov odnos do slovenstva odnosno ilirizma: Vraz se je sprva skušal v Ljubljani uveljaviti kot slovenski pesnik v domačem vzhodnoštajerskem narečju, šele nato se je iz zmotnih idealnih nagibov odločil za ustvarjanje v ilirščini, hrvaščini.

Analizi Prešernovih umetnin avtor monografije posveča vso pozornost, v pretres jemlje tudi variante ozir. popravke in manj pomembne prigodnice: ugotoviti si prizadeva doživljajski izvor in konkretno ozadje umetnin, razčlenjuje njih oblikovni ekvivalent, predvsem ritmične in kompozicijske prvine, oprezno določa obseg tujih literarnih pobud ali navaja zgolj slučajne paralele, ob umetninah primerjalno spremlja tok pesnikove miselnosti in razvoj njegovih čustev.

Pristnost in pretresljivost *Sonetov nesreče* občutiš že pri prvem nekoliko globljem branju; mислеčega bralca pa zanimajo tudi stvarni vzroki za pesnikov temačni pesimizem. Slodnjak je, mislim, prvi do kraja prikazal konkretno ozadje teh reflektivnih pesmi. Kompleks vzrokov za takšno porazno življenjsko občutje so po Slodnjaku sestavljali: razdor med sorodniki doma na Ribičevini, družbeno politični pritisk Metternichove dobe, prva odklonjena prošnja za advokaturu, neuspeh pri izpitu v Celovcu, zavest krivde do Marije Kajetane Klunove. Na nezvestobo do Klunove in na Sonete nesreče Slodnjak izredno prepričljivo veže tudi sonet *Pov' do let starih čudne izročila* (od mertvih deklci, ki ... spatí jim ne da ljubezni sila ... Erin'jin stok in kletva pesem njena«).

V zvezi z izčrpno vsebinsko in oblikovno obravnavo *Sonetnega venca* je znana osrednja ideja, ki jo je Slodnjak sintetično izrazil v stavku, da je bila Prešernu »ljubljenca žena začetek in konec, t. j. magistrale njegove človeške, umetniške in narodne zavesti« (str. 222). Precetj novo pa je Slodnjakovo upravičeno povezovanje te pesnitve s Soneti nesreče (»jeza notranjga prepira... obup, življenja gnus, Erinje«), zlasti pa dognanje, da je poet za idejo o duhovno odrešilni vlogi plemenite mlade žene našel pobudo v Goethejevi (in ne morda Evripidovi) drami Ifigenija na Tavridi.

Nadalje Slodnjak uspelo razlaga nastanek *Zdravljice*. Po njegovi sodbi je bolj kot Vrtovčev poziv v Novicah, naj bi slovenski poet napisal odo vinski trti, izzval nastanek pesmi bučen sprejem slaboumnega cesarja Ferdinanda I. v Ljubljani iste jeseni 1844, deloma pa tudi razne tedanje poljske in francoske revolucionarne himne. — Bistra je Slodnjakova primerjalna oznaka pesmi *V spomin Andreja Smoleta* ter *Dem Andenken des Matthias Cop*, zanimivo tudi ugotavljanje internih razlik v izpovednih baladah *Prekop* in *Neiztrohnjeno srce*.

V monografiji je, razumljivo, tudi nekaj sodb, s katerimi ne bo vsakdo soglašal. Glede soneta *Je od vesel'ga časa teklo leto* komaj morem verjeti, da je nastal kot »posledica ustvarjalne tekme« s Petrarko (motiv srečanja z izvoljenko v cerkvi na veliki teden, str. 330). Kakor prof. Kidrič nimam razloga, da tudi v tem sonetu, čeprav je nastal naknadno in iz kompozicijskih razlogov, ne bi videl resnične ljubezenske izpovedi in pravih stvarnih podatkov, vključno letnico 1833. Tako se tudi *Gazele* pomišljam pripisovati Juliji, čeprav so razen kronologije Slodnjakovi argumenti (emocionalni ton pesmi, aluzija na akrostihon) vabljeni. Za starejšo *Prvo ljubezen* se mi Kidričevi ugovori (trubadurski slog, pouk v zaključku) zde tudi sicer prepričljivi. Vsekakor bo Slodnjakova razlaga tu ostala subjektivno hipotetična.

Avtor monografije pravilno ugotavlja, da v pesmih iz Julijine dobe, nastalih po Sonetnem vencu, stalno srečujemo metaforiko z religioznega področja. To dejstvo si pri *povenčnih sonetih* razlaga tako, da se je pesnik s takšnim prispebljanjem hotel izrazno približati svoji izvoljenki, za *Krst pri Savici* pa sodi, da si je z njim hotel pridobiti dotlej mu nenaklonjeno cenzuro. Nedvomno je v obeh domnevah precej resnice, vsa pa ne, vsaj po mojem občutku ne. Prešernovo ljubezensko čustvo do Julije je po Sonetnem vencu po sili razmer prešlo iz vroče prošnje in kolikor toliko stvarnega upanja v nežno opravičevanje in brezupno hrepenenje, postajalo je vse bolj poduhovljeno in neuresničljivo. Za takšno eterično in resignirano vrsto ljubezenskega čustvovanja pa so bile vsaj v dobi romantike (in tudi kasneje neoromantike ozir. simbolizma) legende, biblija in liturgija, torej svet krščanskega verovanja in predstav, kar najbolj ustrezno in iskano izrazno sredstvo. Prešernov filozofski nazor je bil brez dvoma nekaj materialistični panteizem, metafizično krščanstvo ga nazorsko ni zadovoljevalo; kot romantiku in kmečkemu sinu (prim. Tavčarja) pa mu je bilo slej ko prej blizu v estetskem pogledu, kakor ob sonetu *Marskeri romar gre v Rim, v Kompostelje* (str. 260) sodi tudi Slodnjak. Z nakazanim problemom v zvezi je pri Prešernu zanimivo in značilno tudi to, da je v Julijini dobi lik plemenite žene pogosto družil s stanom, poklicem svečenice ali ga vsaj postavjal v okolje svetišča, antičnega ali krščanskega. Svoje prvo srečanje z Julijo — idealno ljubeznijo pesnik upodobi in trnovski cerkvi (*Je od vesel'ga časa...*); duševnega miru in odrešitve išče kot Orest ob Ifigeniji »v veži Dijane mile« (Sonetni venec); tudi Bogomilo-Julijo naredi, primerjajoč jo s Hero iz Abide, za svečenico »v veži« boginje Zive, in kasneje za kristjano, ki se je zaobljubila devištvu (*Krst pri Savici*). Tako je v skladu s svojo in sočasno estetiko z ustrezno umetniško prispeodobno označeval svojo idealno in ubrano telesno-duhovno, kasneje pa vse bolj poduhovljeno ljubezen do Julije in nazadnje popolno odpoved osebnosti sreči, ne da bi nemožato zatajil svoje svobodomiselnost prepričanje in ne da bi se mu bilo treba bogve koliko prikupovati ljudem pri cenzuri.

Drugo, kar je v Slodnjakovi knjigi pomanjkljivega, so samo manj opazne malenkosti. Docela stanovski *Soldatki* bi kljub predzadnji kritici in kljub času nastanka težko pripisoval kake posebne demokratično svobodnjaške poteze (str. 129/130). Prav tako se mi zdi ob *Sonetnem vencu* nekoliko prisiljena in preveč daljnosežna analogija mladi Parnas — Mlada Evropa (str. 244). V sonetu *Sanjalo se mi je, da v svetem raji...* bi komaj mogel najti sled humorja ali celo ironije (254). Tudi se mi ne zdi nujno vezati pesem *Percu*, ki razmišlja o usodi človeka-umetnika, na erotična doživetja, na Ribiča in Jelovškovo (323/325). Glede požiga pesnikove zapuščine v Kranju menim, da so njegovi pobudniki po vsej priliki herostratsko uničili znaten del korespondence in knjig, da pa niso mogli bistveno prizadeti same poezije, saj Prešeren v kranjskih letih razen kratkih priložnostnih erotično-satiričnih zapisov tudi po Slodnjakovih navedbah (413, 415) ni več ustvarjal. Kakor se avtor naše knjige pri analizi umetnin izčrpno ukvarja s tematičnimi, idejnimi, ritmič-

nimi in kompozicijskimi prvinami, tako bi tu ali tam še želel, da bi opozoril na sugestivno plastiko in fineše Prešernovega sloga, ki ga sicer vključuje v svojo analizo.

Za zaključek k oceni Slodnjakove knjige naj zapišem le še to, da mi je nastala deloma tudi zaradi tega, ker ni o nje, kolikor mi je znano — z izjemo Božidarja Borka v Delu — doslej pri nas nihče pisal, ker se mi zdi, da bi morali prav vsako pomembnejšo slovenistično knjigo sproti pretesti in oceniti. Prešernove notranje elementarne in oblikovno dognane umetnosti, njegovega idealnega pojmovanja ljubezni, izostrenega pravnega in socialnega čuta, boja za individualnost slovenskega knjižnega jezika, ljubezni do prezirane in zaostale domovine, njegove osebne nesreče in ponižujoče bede, družbeno političnega pritiska dobe in pesnikove vere v svobodno prihodnost še zlepa ni kdo s tolikšnim znanjem in ljubeznijo v celoti razgrnil pred nami. Zato ponovno izražam željo, da bi Slodnjakova monografija v dostojni opremi izšla tudi v svojem izvirniku, da bi tako njene izredno bogate in deloma tudi nove vsebine postala deležna širša slovenska javnost, zlasti pa tisti, ki jim mora biti Prešeren zaradi njihovega poklica še posebno pri srcu.

Joža Mahnič

OBOGATITEV SLOVENSKE ENCIKLOPEDIKE

Viktor Smolej: Slovenski dramski leksikon. Izdaja Mestno gledališče v Ljubljani. Tiskarna »Jože Moškrič«. I. del: A—L, 1961, 200 str. II. del: M—Z, 1962, 240 str. M. 8°. S slikami. (Knjižnica Mestnega gledališča, zvezka 16 in 19.)

Enciklopedije sodijo med tista sodobna dela, po katerih največkrat segamo, ko iščemo informacije o tem ali onem, a tudi med tista, ki dosegajo najmanj priznanja. Od njih zahtevamo, česar sami ne vemo, in ko nas kdaj pa kdaj puste na cedilu ali napačno potuče, kaj hitro pozabimo, da so nam že mnogokrat pomagala. Druga, bolj neizogibna usoda enciklopedij je v tem, da hitro zastarevajo. Pojavljajo se novi pojmi, nove osebe, podatki se dopolnjujejo. Res je, dognana dejstva ostajajo za vedno, a dobivajo zgodovinsko patino. Za večino ljudi pa je najbolj zanimiva sedanost. Zato izhajajo vedno nove enciklopedije, oziroma se ponatiskujejo stare, toda prečiščene in dopolnjene.

Čeprav se ne moremo meriti z velikimi in kulturno močnejšimi narodi, imamo Slovenci vendarle že kar nekaj enciklopedičnih priročnikov. Začetnik je Blaž Pohlín, ki je 1791 s Schweighoferjem in Edlingom snoval vilirsko enciklopedijok, o kateri pa ne vemo nič točnejšega. Pač pa je sam sestavil naš prvi bio-bibliografski leksikon, latinsko pisano Bibliotheco Carnioliae, v kateri je zbral podatke o naših dotedanjih književnikih. Izšla je po njegovi smrti 1803 in 1862. 1867 je Etbin Henrik Costa predlagal Slovenski matici, naj bi izdala slovensko enciklopedijo po vzoru češkega Riegrovega Naučnega slovnika. O njej so razpravljali nekaj let, do realizacije pa ni prišlo, največ zaradi pomanjkanja strokovnih moči. Tudi akcija za Jugoslovansko enciklopedijo, ki jo je v drugem desetletju našega stoletja pokrenila Jugoslovanska akademija v Zagrebu, za slovenski del pa bila angažirana Slovenska matica, ni prišla preko načrtov.

Materialno in organizacijsko trdnješe je bilo zasnovano izdajanje Slovenskega biografskega leksikona. Od 1925 do danes je izšlo devet zvezkov (do gesla Schmidl). Počasno izhajanje je povzročilo kršitev enega osnovnih načel vsakega enciklopedičnega dela, da naj namreč bodo gesla po enotnem kriteriju izbrana in obdelana. Posledica je na primer, da je prvi zvezek že zastarel, ko delo v celoti še niti izšlo ni. Vendar moramo pibiti, da je SBL kljub temu naša najboljša enciklopedija, s katero se lahko ponašamo tudi izven domačih meja. Nekaka slikovna dopolnitev SBL je Šlebingerjev Album slovenskih književnikov (1928) s preko 250 portreti in osnovnimi biografskimi podatki. Joža Glonar je sestavil naš prvi konverzacijski leksikon Poučni slovar (1929—32, v 38 snopičih), za enega človeka ogromno delo, ki po krivici ostaja premalo opaženo. Hugo Uhlir je izdelal družinski priročnik za vzgojo, gospodarstvo, gospodinjstvo in zdravstvo Domači vedež (1930—32, v 24 snopičih) in Trgovsko-gospodarski leksikon (1934—8, v 41 snopičih). 1955 smo dobili Priročni leksikon, ki je razen v slovenskih geslih prirejen prevod zagrebškega Sveznadarja. Janko Traven je 1960 zbral album Slovenski gledališki portret, 89 umetniških podob slovenskih dramskih igralcev.

Poleg tega so za nas pomembne tudi tiste tuje enciklopedije, za katere so bila slovenska gesla posebej napisana. Najvažnejše so Wurzbachov Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich (1856—91, 60 zvezkov), Stanojevičeva Narodna enciklopedija (1925—9, 4 knjige), nezaključena Hrvatska enciklopedija (1941—45, do gesla ElektriKa); Ko je ko u Jugoslaviji (1957) in sedanje edicije Leksikografskega zavoda v Zagrebu (Enci-

klopedija Jugoslavije, Pomorska enciklopedija, Opća enciklopedija, Enciklopedija likovnih umetnosti, Muzička enciklopedija, Medicinska enciklopedija, Šumarska enciklopedija).

Sedaj smo dobili novo delo te vrste, Slovenski dramski leksikon, ki ga je sestavil Viktor Smolej. Prikazuje osebe, ki so za slovensko dramatiko ali gledališče kakorkoli pomembne: dramatike, prevajalce, kritike, zgodovinarje, režiserje, igralce, komponiste, scenografe, kostumografe, organizatorje. Pri vsakem so navedeni osnovni življenjepisni podatki, opisana je dejavnost, zaradi katere je bil v leksikon sprejet, in dodana je bistvena literatura. Pri mnogih je objavljen tudi portret. Po abecednem redu so prikazani naši dramski in gledališki delavci od začetkov v XVIII. stoletju do današnjih dni. Kriterij izbora je zelo širok, bolj kot je pri sorodnih delih v navadi, saj je opisanih preko 900 oseb, kar predstavlja že samo po sebi bogat slovenski kulturni abecedarij.

V glavnem se avtor ne spušča v ocenjevanje, kar je za sodobnost primerno in za preteklost deloma tudi razumljivo spričo pomanjkanja izčrpane zgodovine slovenskega gledališča. Iz tega tudi sledi, da so dramatiiki, predvsem starejši, obdelani bolj jasno in zaokroženo kot gledališčeniki. Opis je zgoščen, leksikalen, s poudarki zlasti na podatkih o prvih uprizoritvah in objavah, na vidnejših vlogah in režijah in podobnem. Zaradi varčevanja s prostorom se je zatekal k že ustaljenim okrajšavam, nekaj jih je dodal še sam. Ob tem naj opozorimo na uspel način citiranja dram in vlog, ki se v leksikonu večkrat omenjajo. Razumljivo, da se je avtor oprl na ustrezno literaturo, saj je osnovna naloga enciklopedij prav v registriranju že dognanih dejstev. Nekaj so mu nudile enciklopedije, več zgodovinske raziskave slovenske dramatike (Anton Trstenjak, Frank Wollman, France Koblar, Vladimir Pavšič, Filip Kalan, Dušan Moravec idr.), za gledališče pa je moral večino podatkov najti v gledaliških listih in drugem časopisju. Črpal je tudi iz arhivov in preko osebnih informacij. Tako je s težaškim garanjem zbral ogromno in dragoceno gradivo trajne vrednosti, v čemer je največja odlika SDL. Tehnično sta knjižici skromno prikupni in priročni, tisk je lep in pregleden.

Praksa bo preverila zanesljivost podatkov in morda dodala tudi kako izpuščeno ime. Za sedaj naj pripomnimo, da pogršamo Petra Božiča (mlajšega), Mira Stefanca in — preskromna skromnost — avtorja SDL samega. Morda bi zaslužili besedo tudi futurist izpred prve vojne, pozabljeni France Štajer. Pomislek imamo proti uvajanju ženskih priimkov v svojiljniški obliki (Baševa, Kvedrova, Petelinova itd. — vendar je nekaj imen tudi v nominativu: Ponikvar-Grmek, Miron-Borštnik, Stepančič-Gregorič), kar je uveljavljal že Janko Traven v Slovenskem gledališkem portretu proti praksi SBL. Tudi se ne strinjamo z uvrščanjem pod psevdonim, čeprav ga kdo pogosto ali večinoma uporablja (Kuhar pod Prežihov, Cerar pod Danilo, Daneš pod Gradiš itd.) in kljub temu, da se ta princip vse pogosteje pojavlja. Bolje je pri psevdonimu staviti kazalko in uvrščati pod priimek. Je pa vprašanje širše, kot se zdi na prvi pogled, in bi ga bilo potrebno načelno razčistiti, da ne bo ista oseba uvrščena v različnih enciklopedijah pod različni imeni, kot se sedaj dogaja.

SDL je zastavljeno nalogo izpolnil. Škoda je le, da niso upoštevani tudi film, radijska, televizijska in lutkarska drama in igra ter operno gledališče. Prav tako bi sodili v SDL dramski in gledališki pojmi, ki bi pojasnili marsikaj, kar ob biografijah ni moglo biti obdelano ali pa je ostalo raztreseno (na primer: slovenske gledališke hiše in šole, motiv celjskih grofov ali Miklove Zale v slovenski dramatiki, Shakespeare ali Ibsen na slovenskih odrih, gledališki tisk ipd.). Moramo pa takoj priznati, da so ta področja večinoma neraziskana in potrebujejo še vrsto študij, preden bodo zrela za leksikalno obliko. Morda bo nova izdaja SDL že mogla postreči tudi s tem.

SDL je kot biografsko dokumentacijska enciklopedija uspela dopolnitev zgodovine slovenske dramatike in za sedaj edini priročnik o slovenskem gledališču. Njegova vrednost je v množini zajetih oseb in bogastvu zbranih podatkov.

Jože Munda

ODGOVOR KRITIKU

Seveda tudi nisem precenjevala svojega dela in si domišljala, da bo ta študija odkrila nov svet, kot hoče nekje reči Smolej, čeprav z drugimi besedami (zopet protislovje!). Nobena taka kratka študija ne more zadostovati, če človek ne bere sam. Sicer pa bodo povedali praktiki, koliko jim bo knjiga v pomoč, ne pa kabinetna, in še povrh skrajno subjektivna ocena.

Smolej mi za izraz likovna umetnost vsiljuje termin upodablajoča umetnost. Izraz »upodablajoča« je v tisku in govoru v vseh zvezah zamenjala beseda »likovna«. In če je

nova oznaka prodrla v javnost, zakaj bi se je jaz otepala, posebno ker se mi zdi, da je to širši pojem. Celo Društvo upodablajočih umetnikov se je preimenovalo v Društvo slovenskih likovnih umetnikov. Ne vem, kje živi Smolej, da tega ne ve in okorno caplja za časom. »Upodablajoče umetnosti« se je nalezl od nekaterih, ki so jo že pred vojno in takoj po njej hoteli uveljaviti, vendar je nima pravice še danes ponujati javnosti in delati med nepoučenimi zmedo.

Nadalje me opominja, ko uporabljam za isto delo enkrat izraz drama, drugič igra. Smolej menda ne ve, da se sme uporabljati beseda drama tudi v širšem pomenu kot igra in da je to sinonim za igro, v ožjem pomenu besede je pa to resnejši odrski tekst (n. pr. Ibsenove drame). Izraz drama za Borovo »Težko uro« ustreza tudi v ožjem pomenu besede, če ga pa moti kratkost dela, naj se pomiri, kajti tudi kratko delo lahko imenujemo dramo, če ima zanjo značilne elemente. Sicer pa Smolej sam imenuje »Težko uro« govorno dramo in kaj je potem pri meni narobe, če pri sebi tolerira izraz? Prav tako širok pomen ima igra. Z igro lahko označujemo dramo, tragedijo pa tudi komedijo.

Smolej glosira mojo oznako Kajuhovih pesmi, ki jih imenujem »kitajske bisere«. Doslej je bilo še vsakomur, ki pozna kitajsko liriko, jasno, kaj sem hotela povedati; če pa Smolej nima toliko predstavnosti, da bi razumel tako preprosto primeru, to ni moja krivda.

O moji oznaki nekaterih pesnikov pravi:

»Niti informativne ne morejo biti besede, ki jih uporablja knjiga za označevanje nekaterih pesnikov, na primer: Brestova je napisala ‚nekaž dobrih pesmi‘; Šmit je ‚dober pesnik, občutljiv kot struna za vsak utrip življenja‘ itd.

Čisto na dlani je, da nekdo, ki iz celote iztrga stavke ali posamezne besede, vključene v večjo, točnejšo karakteristiko posameznega pesnika, hoteč s tem dokazati miselno ohlapnost dela, pri tem ni imel dobrega namena. Vendar sem prepričana, da celo tako iz teksta iztrgane oznake v moji študiji vsaj toliko povedo kot Smolejeve: »pesnik v najširšem pomenu besede«, »znal je pisati črtice«, »spretno pero kaže« ipd. (Glej njegovo predavanje z mari-borskega slavističnega zborovanja!)

Nasprotno pravi Smolej, da sem »s hvalo pesnikov po božji volji precej bolj skopa. Tako je Vipotnikova lirika izraz samosvoje močne osebnosti in nemajhne (!!) nadarjenosti«.

Tu je zmešal kritik dva problema: pomembnost pesnikov in oznako za njihovo kvaliteto.

Če se ne strinja s hvalo Minattija, Krakarja in še koga drugega, me to nič ne vznemirja. Kakor je lahko moja oznaka subjektivna, tako je tudi njegova. Označujem pač vsakega književnika s svojim estetskim odnosom, ki mi ga Smolej sicer odreka, čeprav se na vsakem koraku spotika obenj.

Kar se Vipotnika tiče, pa tole: ker ga kot umetnika in človeka visoko cenim, sem mu odmerila v slovenski literaturi dostojno in vidno mesto, kar potrjuje tudi ta iz celotne oznake iztrgani stavek. Očitno pa Smolej tudi za take besedne figure, kot je na primer »nemajhna nadarjenost«, nima poslušla in ne čuti, da sem z litoto, tropusom zanikanega nasprotja, dala Vipotniku veliko večje priznanje, kot če bi rekla velika nadarjenost.

Kljub vsemu bi pa rada vedela, zakaj n. pr. Minatti ali Krakar nista pesnika po »božji volji«, da uporabim Smolejevo, mlajšemu rodu tujo, metafizično metaforo, in kdo je po njegovem mnenju »božji izbravec«. Mimogrede: taka metaforika odmika predmet in ga prestavlja iz literarnozgodovinske problematike v sfero mistike.

Smolej glosira tudi moj izraz pesnitev, ki ga včasih uporabljam za daljše, po vsebini pridvignjene pesmi, čemur, mislim, ni moči oporekati. Verjetno bi Smoleju bolj ustregla, če bi imenovala take zanosne pesmi »velepesem« in pomembna dela »veleknjige«, kot jih označuje sam, čeprav poetika niti splošna raba teh terminov ne pozna (glej njegovo mari-borsko predavanje!).

Moj nasprotnik mi oporeka oznako »novela« za »Prebujenje« Cirila Kosmača in »Andante patetico« Vitomila Zupana. Izraz novela se lahko uporablja v ožjem, klasičnem smislu in predstavlja določen tip kratke pripovedne proze z značilno zgradbo in snovjo (Boccaccio, Maupassant, Čehov), v širšem pomenu kot novela ali noveletta (pomanjševalnica) pa se približuje oznaki za kratko zgodbo, ki pa je največkrat ne moremo točno opredeliti, ker ima elemente novele, črtice, včasih pa že tudi povesti.

Smolej je nekoliko dogmatičen in šolsko utesenjen ter hoče, da bi se ti literarnoteoretični pojmi uporabljali v tradicionalnem, standardnem pomenu, ne pa v širši, modernejši in izvirnejši razlagi. Poleg tega pa, kot razberem iz teksta, ne silijo Smoleja k taki opredelitvi toliko elementi, ki so značilni za eno ali drugo literarno zvrst, temveč dolžina zgodbe in prostor, kjer je bila objavljena, saj pravi »Prebujenju« časniški listek, »ki je izšel najprej pod črto«. Mislim, da dolžina zgodbe in kraj objave ne moreta odločiti o literarnoteoretični opredelitvi dela, še manj pa o njegovi umetniški sili. Enako velja za Jarčevo »Besedo o partizanski pesmi«.

O teh stvareh je bilo treba spregovoriti, »ker so pomote in potvare žilavo trdovratne in se vse prerade prenašajo«.

Vsakdo ima pravico, da ocenjuje in vrednoti, da hvali in graja, razmišlja in razsoja; toda kdor hoče biti kritik, mora imeti poleg trdnega strokovnega znanja visoko intelektualno raven, predvsem pa širino, jasna načela in občutek za odgovornost, ki izključuje vsak subjektivizem, porojen iz neznanja ali osebnih nagnjenj in zaverovanosti vase ter preprečuje osebne zalitve, ki niso daleč od obrekovanja, kot je trditev o neuporabnosti moje knjige!

Vera Jager

OB MENARTOVEM PREVODU COLERIDGEOVE PESNITVE

O vsebinskih, estetskih in drugih vrednotah Coleridgeove poeme »Pesem starega mornarja« je bilo v angleški literarni kritiki že precej napisanega. 1961. leta je pesnitev izšla v bibliofilski zbirki pri DZS, v opremi Vladimira Lakoviča in z zelo uspelimi simboličnimi ilustracijami Mihe Maleša, poslovenil pa jo je Janez Menart. V spremni besedi je Menart spregovoril o kulturnem ozadju, iz katerega je zrastle Coleridge, o njegovem življenju in delu ter o sami pesnitvi. Zato o tem ne bi dalje razpravljajal. Ozrl pa bi se na nekatere formalne strani pesnitve in slovenskega prevoda.

Za prevajalca kot tudi za navadnega poznavalca angleščine besedilo pesnitve ne predstavlja posebnih težav, kot se to često dogaja pri modernih pesnikih Eliotu, Poundu, Whitmanu in drugih. Le v nekaj primerih je Coleridgeov izraz nejasen ali dvoumen, kot npr. na str. 35 v prvi kitici prevoda (in v originalu seveda), kar pa je omenil Menart v pojasnitvah. Pač pa je obilica metričnih elementov tisto, kar nas navda s spoštovanjem pred Coleridgeovo umetniško močjo in tehniško spretnostjo in strahom pred prevajanjem. Rima, asonanca, aliteracija so tiste osnove Coleridgeovega verza, ki bistveno prispevajo k muzikalnosti pesnitve. V »Pesmi starega mornarja« se v marsikateri kitici vsi ti elementi prepletajo, in če naj bo prevajalsko delo opravljeno tako, da bo pesem zaživela v tujem jeziku ne samo vsebinsko, ampak tudi oblikovno, se morajo ti elementi pojaviti tudi v prevodu. Janez Menart je za to delo pokazal vso potrebno sposobnost in zavzetost ter tako prevod pesnitve močno približal originalu. Mimogrede naj omenim, da se v zadnjem času v Angliji vse pogosteje pojavljajo izdaje pesmi v izvorniku, npr. v ruščini, pod črto pa je prost prevod v angleščini. Take izdaje pa bralcu, ki ne obvlada tujega jezika, še zdaleč ne morejo predstaviti pesnitve tako, kot to lahko stori kvaliteten prevod oziroma prepesnitev.

Menart lepo podaja vsebinsko stran pesnitve. Manj važno je, da je slika starega mornarja pri Coleridgeu toliko popolnejša, ker ga je pesnik že v začetku opisal z »dolgo, sivo brado« (spodaj omenjena paginacija je po izdaji »The Poems of Samuel Taylor Coleridge, edited by E. H. Coleridge, Oxford University Press, London 1945) in to na 187, 1, 3 (najprej navajam stran, nato kitico in vrsto); podobno tudi v tretji kitici istega speva: 187, 3, 3. Coleridge tudi večkrat namerno ponavlja besede, kar je važen kompozicijski element romantike, prav tako tudi Menart v slovenskem prevodu. Beseda tisoč ima prav gotovo še poseben ljudski prizvok za prikazovanje številnosti, množine, bolj kot pa števniki milijon. Najbrž je bil to vzrok, da je Coleridge pustil »milijon« le v prvi izdaji »Pesmi starega mornarja« v »Liričnih baladah« (»Lyrical Ballads«), ki jih je izdal skupaj z Wordsworthom 1798. leta in v prvem ponatisu 1800. leta, kasneje pa je ta števniki zamenjal s tisoč, da se poslednja dva verza četrte kitice v četrtem spevu sedaj glasita:

*And a thousand thousand slimy things
Lived on; and so did I. (197, 1, 1)*

V slovenskem prevodu pa:

*le jaz sem živel in z menoj
le sluzaste stvari. (41, 4, 3)*

Coleridge je povečal muzikalnost verza s pogosto uporabo notranje rime, ki so tudi v Menartovi prepesnitvi. Dejstvo, da se prevod pri tem ni bistveno oddaljil od originala, vtem ko je prevajalec obdržal zvočno strukturo pesnitve, je vsekakor zelo pohvalno. Tako je npr.:

*... češ da je ptič bil naš vodič (21, 3, 3), za angleško
For all averred, I had killed the bird (190, 2, 3)*

V nekaterih primerih je rima, ki je zlasti važen muzikalen element, v prevodu celo bolj čista in zvočna kot v originalu. Razveseljivo je, da v Menartovi prepesnitvi ni opaziti, da bi rima delala silo besedi, kar se včasih zgodi, celo v bibliofilskih izdajah.

Mimo že omenjenih zvočnih efektov se je Coleridge zelo dosti posluževal aliteracije, ki je sploh značilna za anglosaško poezijo. Tako npr. v petem spevu stari mornar opisuje angelsko petje, ko mrtvi mornarji ožive in besede v tem verzu se začenjajo z glasom »s«, ki podaljšuje sladkost zvokov z večkratno ponovitvijo:

sweet sounds rose slowly through their mouths (200, 4, 3)

Tudi v slovenščini se sičniki večkrat ponove v tem verzu:

in mili zvoki so iz ust. (53, 4, 3)

Navedem naj še en primer aliteracije:

*The fair breeze blew, the white foam flew,
The furrow followed free; (190, 4, 1)*

V slovenskem prevodu je:

*Zefir je vel, brod je hitel
in brazdal morsko plan. (21, 5, 1)*

V tem primeru je Coleridgeova aliteracija zelo učinkovita, saj se poleg aliteriranih glasov »f« in »b« v besedah največkrat pojavljata še r in l, v prvem verzu pa je tudi notranja rima.

Precej efektov v pesnitvi je Coleridge zgradil na stavčnih nasprotjih, podobnih tistim v narodnih pesmih, ko so vse misli in prvi kitici vprašujoče, začudenje in presenečenje sta vedno večja, napetost se stopnjuje. Naslednja kitica pa je pravo nasprotje prejšnje in v njej pesnik odgovori na postavljena vprašanja. Seveda je efekt manjši, če ena ali druga oblika ni izpeljana do kraja, če npr. (35, 3) najdemo odgovor že pred koncem kitice, v kateri naj bi se napetost stopnjevala, samo z vprašanji.

Ker je v moderni angleščini v zadnjem zlogu precej vokalov nemih, je število besed, v katerih izgovarjamo več konzonzantov in samo en vokal (pa čeprav je zapisanih več vokalov), torej enozložnih, zelo veliko. Coleridge je v pesnitvi uporabil veliko takih besed, saj je z njimi lahko povečal učinkovitost opisovanja in tudi stopnjevanja. Večzložne besede v slovenskem prevodu pesnitve zato hitreje izpolnijo metrično obliko verza. Takih primerov je v pesnitvi več. Na primer:

*It cracked and growled, and roared and howled (189, 2, 3)
in hreščal je in vreščal je (15, 3, 3)*

Po zvočnih učinkih je slovenski prevod povsem uspel, saj s pomočjo onomatopoije dovolj približa dogajanje. Razlika med originalom in prevodom pa je v tem, da naštevanje še poudarja in stopnjuje dogajanje, saj so v angleščini za isto dejanje štiri besede, v slovenščini pa samo dve.

Podoben primer predstavlja eden dramatičnih viškov pesnitve v petem spevu, ko mrtvi mornarji spet prično voditi ladjo. Ladja se prične premikati, bliska se, v tistem trenutku:

*zaječal je mrlič. (50, 4, 4)
The dead men gave a groan. (199, 6, 4)*

Vidimo, da je Coleridge tu uporabil množino, Menart pa ednino. Prvi verz naslednje kitice se glasi:

*Za njim so zaječali vsi (50, 5, 1)
They groaned, they stirred, they all uprose (199, 7, 1)*

Občutek groze, strašen vtis ob ječanju mornarjev je morda celo močnejši ob stopnjevanju, ki ga je uvedel Menart. Vendar je tu bolj pripovedni stil, medtem ko je Coleridge v istem verzu z več enozložnimi besedami dosegel večjo dramatično napetost in večje dogajanje. Pri tej stopnjujoči vsebinski plati, odsekani govoricí, vse tri poudarjene enozložne besede nosijo poln naglas, vsakokrat se ponovi tudi glas »r«, ki posnema glasove in šume.

To grozeče stopnjevanje pa je Coleridge prekinil takoj v drugem verzu te kitice in v njem celo postavil kot kontrast dvakratno nikalnico. Tudi oba glagola v tej vrsti (spake, moved) sta po zvočnem učinku nasprotje zvonečemu »r« v glagolih v prvem verzu in oznanjata tišino. To dramatično dogajanje zaključi Coleridge z meditacijo o dogodku, ki je v prevodu ni. Zaradi boljše preglednosti navajam kitici v celoti.

*They groaned, they stirred, they all uprose,
Nor spake, nor moved their eyes;
It had been strange, even in a dream,
To have seen those dead men rise. (199,7)*

*Za njim so zaječali vsi,
ječe vzdramili se
in nemo, s togimi očmi,
vrvjá lotili se. (50,5)*

Omenil sem le nekaj problemov, s katerimi se je srečal Janez Menart pri prevajanju Coleridgeove »Pesmi starega mornarja«. Za vse te metrične in stilne elemente, ki jih je uporabil Coleridge, je moral prevajalec najti domačo besedo, da jih je lahko skladno poslovenil. V celoti tako uspelo prepesnitev je lahko opravil samo pesnik. *Mirko Jurak*

ANALIZA ANKETE O DELU IN POLOŽAJU SLAVISTOV V SLOVENIJI

Slavistično društvo Slovenije je v sodelovanju s Statističnim zavodom LR Slovenije organiziralo pred tremi leti med slavisti široko zasnovano anketo, ki naj bi pokazala, kakšen je položaj slavistov in kakšno je njihovo delo na terenu. Anketa je bila precej obsežna, saj je združila v enajstih poglavjih 121 vprašanj. Ta naj bi nudila splošne podatke in prikazala osebne razmere in študij slavistov, njihovo pedagoško delo in udejstvovanje izven pouka. Nadalje naj bi osvetlila odnos javnosti do slavistovega dela in ugotovila, kakšne učne pripomočke imajo na razpolago. Posegla je tudi v metodiko pouka, v podiplomski študij, publicistično in raziskovalno delo v stroki, skušala je zvedeti mnenje o sodobnih strokovnih problemih in o stikih s širšo kulturno problematiko. Kot vidimo, je anketa podrobno zajela večino vprašanj, ki kakor koli zadevajo življenje in delo slavistov. Zato so tudi rezultati dokaj pomembni, saj zelo nazorno prikazujejo stanje, kakršno je bilo med našimi slavisti pred tremi leti. Brez dvoma pa bi bili ti rezultati še bolj dragoceni, če bi prišli v javnost neposredno po tem, ko je bila anketa oddana. Iz različnih vzrokov pa smo dobili gradivo šele po dveh in pol letih v nadaljnjo obdelavo. Zato je razumljivo, da je nekatera vprašanja že prerasel čas in da se je ponekod stanje že bistveno predrugačilo. Ker pa je v večini odgovorov še vedno toliko koristnih pobud in ker veljajo številne ugotovitve še za danes, menimo, da je koristno, če s temi rezultati seznamimo širšo slavistično javnost. Pripominjam še, da nisem zajela v tem prikazu vseh vprašanj, zlasti tistih ne, ki zadevajo učni načrt. Ta se je namreč od takrat, ko je bila ta anketa aktualna, že spremenil.

Anketa ni zajela vseh slavistov, ki naj bi jih bilo v Sloveniji okrog 900. Anketirancev je bilo le 200. Večina sodelujočih se je pri anketi, čeprav je bila anonimna, dokaj potrudila. S prizadevnostjo so odgovarjali na posamezna vprašanja, štiriindvajset anketirancev pa je napisalo še koristne pripombe. Le redki posamezniki so bili mnenja, da je bila anketa preveč podrobna. Kljub nasprotujočim si mnenjem so prišli odgovori prav iz vseh okrajev in lahko zaradi tega po pravici trdim, da je prikazala anketa neko stanje, ki je bilo značilno za vso Slovenijo in ne samo za posamezna področja.

Kot sem že prej omenila, je bilo anketiranih 200 slavistov, od tega 89 moških in 111 žensk, ali v odstotkih 44,5 : 55,5. Omenjeni slavisti zavzemajo različne položaje in opravljajo razne dolžnosti: 54 je predmetnih učiteljev, 34 je profesorjev na osnovni šoli, 27 profesorjev na srednji strokovni šoli, 25 profesorjev na gimnaziji, 20 proforsorskih pripravnikov na osnovni šoli, učiteljev je 15, ravnateljev različnih šol 9, dva anketiranca sta korektorja, trije pa lektorji. Iz tega prikaza lahko vidimo, da je zajela anketa slaviste na precejšnjem številu delovnih mest, ki zahtevajo to kvalifikacijo.

Analiza anketirancev po družinskem stanu in spolu nam pokaže, da je poročenih 53,5 % in samskih 44 %. Podrobnejši pregled še pove, da je bilo med samskimi slavisti 43,2 % moških in 56,8 % žensk, med razvezanimi in vdovimi je pet žensk in nobenega moškega. Socialno poreklo slavistov ne odkriva kakih večjih posebnosti, pač pa so zanimivi odgovori, ki kažejo, kakšni so eksistenčni pogoji slavistov. Takih slavistov, ki niso imeli stanovanja ali pa so živeli v neustreznih in neudobnih ali premajhnih stanovanjih, je bilo namreč kar 43 %. To je kar precejšnji odstotek, posebno če upoštevamo, da je od teh kar 20 % poročenih, 56 % anketirancev pa ima primerna ali celo komfortna stanovanja. Bolj razveseljivo je zdravstveno stanje, saj je le-to v 77 % zadovoljivo in le v 20 % nezadovoljivo.

Zanimivi so tudi podatki, koliko anketirancev je včlanjenih v Slavistično društvo. Vidimo namreč, da je članov komaj 57 %, drugi niso člani ali pa niso navedli odgovora. Najboljše je stanje med profesorji na gimnazijah in srednjih strokovnih šolah, saj jih je kar 88,5 % včlanjenih v SD, slabše je med profesorji in proforsorskimi pripravniki na osnovni šoli, kjer jih je le še 51,8 % včlanjenih v SD, medtem ko je med predmetnimi učitelji in učitelji le še 37,6 % članov. Pripombe pa, ki so jih napisali nekateri ob točki: ste član SD in ki se glasijo: še ne, ali pa: ne, vendar želim postati, pričajo, da čutijo slavisti živo potrebo, da bi se vključili v članstvo tega edinega strokovnega združenja.

Naslednje vprašanje je zadevalo vpis na univerzo in leto diplome. Stanje, ki ga lahko na podlagi ankete ugotovimo, je zelo zanimivo. Medtem ko za desetletje 1930—1940 ne moremo iz podanih podatkov ugotoviti, koliko je povprečno trajal študij, so podatki za povojno desetletje bolj nazorni. Velika ovira za študij je bila brez dvoma druga svetovna vojna, saj so diplomirali nekateri slavisti, ki so se vpisali na univerzo med leti 1936/40, šele 1946./47. leta, nekateri pa celo 1951. ali celo 1953. leta. Torej je preteklo od leta vpisa do leta diplome celih 13 let. Zanimivo je tudi, da ni noben med leti 1941—44 vpisan slavist diplomiral v medvojnem času in da tudi 1945. leta ni noben anketiraneec diplomiral. Podrobne primerjave med letom vpisa in letom diplome so poučne predvsem zato, da lahko vidimo, koliko let je trajal študij. Leta 1945 je bilo vpisanih na univerzo osem anketirancev, od teh so končal študij v štirih letih (ali 11,1⁰/₀), šest (ali 66,6⁰/₀) v petih letih, eden (ali 11,1⁰/₀) v šestih, eden pa študija še ni dokončal. Leta 1947 se je vpisalo pet slušateljev, od teh ni nikogar, ki bi končal študij v štirih letih, samo eden je, ki je diplomiral v petih letih, po šestletnem študiju sta diplomirala dva, po sedemletnem eden in po osemletnem študiju tudi eden. Pa še za primer 1952. leto, ko se je vpisalo enajst anketirancev. Leta 1957 — torej po petih letih študija — sta diplomirala dva (ali 18⁰/₀), po šestih letih pet (ali 45⁰/₀), po sedmih trije (ali 27 %). Že iz teh skopih podatkov lahko vidimo, da se je študij neverjetno podaljševal. Takih študentov, ki bi končali študij v štirih letih, v desetletju 1950—60 praktično ni bilo. Primerjava leta vpisa in leta diplome na višji pedagoški šoli kaže več skladnosti, sicer je pa tudi tu težnja, da se je študij iz leta v leto čedalje bolj podaljševal.

Iz ankete so razvidni tudi podrobni podatki, v katerih tujih jezikih (tu ni upoštevana srbohrvaščina) lahko berejo anketiranci. Za primerjavo sem vzela vpisane slušatelje med leti 1931—35, 1936—40 in 1949—52. V letih 1931—35 je 11 vpisanih slavistov obvladalo 47 jezikov. Od teh 10 nemško, 11 francosko, 7 rusko, 1 latinsko itd. V letih 1936—40 je bilo vpisanih prav tako 11 študentov, ki so obvladali 36 jezikov. Tudi pri teh vodita nemščina in francoščina. Leta 1949 je 16 študentov rabilo 37 jezikov, torej le malo več kot prej 11 študentov. Še bolj pade število 1952. leta vpisanih anketirancev, ko je obvladalo 11 slavistov samo še 25 jezikov ali za 45 % manj kot v letih 1931—35 vpisani slavisti. Vidimo, da je med znanjem jezikov najbolj nazadovalo poznavanje francoščine (v korist angleščine), sicer je pa več kot očitno, da obvladajo po vojni vpisani študenti veliko manj jezikov kot njihovi predvojni kolegi. V primerjavi s slušatelji višje pedagoške šole obvladajo študenti univerze več tujih jezikov.

Naslednje večje poglavje nas bo seznanilo s pedagoškim delom slavistov na šolah. Dobili bomo odgovor na vprašanje, katere predmete poučujejo anketirani slavisti, koliko predmetov poučujejo, kakšna je tedenska obveznost, koliko ur tedensko porabijo anketiranci za pripravo na pouk, za popravljanje nalog in za stik s starši, kje se udeležujejo izven pouka, kako sodelujejo v organih oblasti in organih družbenega upravljanja, v katerih družbenih in političnih organizacijah so anketiranci člani, koliko ur tedensko porabijo za udeleževanje v kulturno-prosvetnem in družbenem življenju ter za aktivno udeleževanje v športu in naposled, kateri so razlogi, da se anketiranci ne udeležujejo ali le malo udeležujejo v prej omenjenih panogah.

Ker so razen petih anketirancev vsi ostali zaposleni na šolah, bodo posebno zanimivi odgovori na pedagoška vprašanja. Če bi ugotavljali, katere študijske skupine so anketirani slavisti vpisali na univerzi in na višji pedagoški šoli in katere predmete so v danih okoliščinah prisiljeni poučevati, potem bi lahko ugotovili, da so slavisti z ozirom na to, za kar so se usposobili v šolah, v precej težavnem položaju. Študijske skupine, ki so jih imeli kot študentje, so bile poleg vseh slovanskih in drugih jezikov še: primerjalna književnost, redkeje zgodovina, pedagogika in psihologija. Vezava študija z raznimi prirodoslovnotehničnimi predmeti, kot je znano, ni bila možna. Zaradi tega tem bolj preseneča dejstvo, da poučuje 190 anketirancev kar 343 predmetov. Na prvem mestu je seveda slovenščina (189), sledijo: srbohrvaščina (42), moralna vzgoja (22) ter nemščina (11) in zgodovina (10). Sicer pa srečujemo slaviste, ki poučujejo predmete od spoznavanja družbe (7), kemije (6),

matematike (6), likovne vzgoje (6), telesne vzgoje (6), pa vse do biologije (3), tehničnega pouka (3) in celo do predvojaške vzgoje (1). Skoraj ni predmeta, ki ga ne bi slavisti poučevali. Še bolj nerazveseljivo je dejstvo, da poučuje od 190 anketirancev en predmet samo 9 slavistov, dva predmeta 62, tri 29, štiri 6, pet in šest pa 1 oziroma 2. Da je pouk, pri katerem se mora predavatelj pripravljati za tri in več predmetov, pri tem še za take, ki jih v šolah ni nikdar študiral, izredno težaven, je pač vsakomur jasno.

Po predpisih, ki so bili v veljavi do letošnjega leta, je znašala učna obveznost za slaviste 18 oziroma 20 ur tedensko. Iz odgovorov anketirancev lahko vidimo, da je imelo več kot $\frac{2}{3}$ slavistov učno obveznost v mejah 18 oziroma 20 ur. Srečujemo pa tudi zmanjšano učno obveznost (od 6 do 16 ur), 25 % slavistov pa je opravljalo honorarne ure, ki so znesle pri dveh učnih močeh celo 29 oziroma 30 ur. To so bile samo opravljene ure v razredu. Če dodamo k temu še čas za poprave, priprave itd., potem vidimo, da so bili nekateri slavisti močno obremenjeni. Naslednji podatki nam povedo, da se pripravlja na pouk 7,5 % slavistov šest ur, 8 % šestnajst ur, 13 % deset ur, 17,5 % dve uri na dan ali dvanajst ur tedensko in 7 % celo 18 ur. Nekaj je takih, ki se pripravljajo manj, in nekaj takih, ki se pripravljajo več od omenjenih števil. Za popraviljanje raznih nalog porabijo anketiranci štiri ure (9,5 %), šest ur (15 %), osem ur (9,5 %), deset ur (9 %) in dvanajst ur (tudi 9 %). Seveda so tudi tukaj odstopanja. Ob primerjavi teh podatkov lahko vidimo, da je največji odstotek pri dveh urah priprav in eni uri poprav na dan. Vendar so tudi ostale navedbe verjetne, saj soodloča pri porabi časa zelo veliko število najrazličnejših faktorjev. Več kot 50 % anketiranih porabi eno uro na teden za stik s starši, ostali dve uri in več. Seštejmo zdaj vse obveznosti: učna obveznost 20 ur, priprava 12 ur, poprava 6 ur in stik s starši 1 uro in vidimo, da znese samo to 39 ur tedensko. Izven pouka se udeležujejo slavisti največ v šolski knjižnici (48 %) — od teh samo 14 % priložnostno, ostali pa redno — nadalje v recitacijskem in dramskem krožku (35%), v raznih poverjenih zbirkah (za knjižne zbirke 34,5 %), v literarnem krožku (32 %) itd. Sicer se pa udeležujejo še v taborniški organizaciji, planinskem društvu, pri krajevni knjižnici, v akademskem klubu, pri raznih sekcijah Svobode in drugod. Znatno manj se udeležujejo anketiranci v organih oblasti in organih družbenega upravljanja, saj jih od 200 anketirancev kar 148 ni navedlo odgovora. Ostali sodelujejo v šolskem odboru (27 — največ), sledi članstvo v občinskem svetu za šolstvo (11), v hišnih svetih (8), nekaj je članov raznih upravnih odborov, trije pa so občinski odborniki. Šest slavistov med anketiranci sodeluje na štirih mestih, ostali pa manj. Navedeni podatki pričajo, da družbeno-politična aktivnost slavistov ni preveč razvita, posebno če upoštevamo, da je v Rdečem križu in sindikalni organizaciji včlanjenih največ slavistov (skoraj $\frac{3}{4}$) in da je pred Socialistično zvezo še Društvo prijateljev mladine. Manjši odstotek anketirancev je včlanjenih v Zvezo komunistov, Zvezo borcev, Počitniško zvezo, Svobodo itd.

Več časa kot družbeno-političnemu udejstvovanju je odmerjenega kulturno-prosvetnemu življenju, manj pa športnemu. Od 200 anketirancev se jih samo 42 ne udeležuje v kulturno-prosvetnem življenju, v športu pa jih je kar 177 (ali 88,5 %) neaktivnih. Kulturno-prosvetnemu izživljanju posveča 16,5% dve uri na teden, 10% štiri ure, 6% sedem ur na teden, dva anketiranca pa celo štiriindvajset ur tedensko ali štiri ure dnevno. Glavni razlog, zaradi katerega je nekaterim udejstvovanje v prej omenjenih panogah onemogočeno, je pomanjkanje časa, delo v gospodinjstvu, slabo zdravje itd. Priložnostno sodeluje pri prireditvah izven šole precej slavistov.

V glavnem sodelujejo anketiranci pri reševanju vseh vprašanj v zvezi s poukom slovenščine. Najbolje je tam, kjer so slavisti organizacijsko povezani v raznih občinskih in okrajnih aktivih. Kljub temu pa je več primerov, kjer tega sodelovanja ni bilo. Zaradi tega je jasno, da je nerešenih še veliko problemov: neurejeno je npr. vprašanje, kakšen obseg znanja naj prinesejo učenci v šole druge stopnje, nobene koordinacije ni med slavisti in raznimi organizacijami, ki s svojimi zahtevami posegajo v pouk (pisanje nalog z najrazličnejših področij itd.). Starši večinoma ne delajo razlik med slovenščino in drugimi predmeti. Le nekateri menijo, da je slovenščina še vedno glavni predmet, drugi (zlasti na strokovnih šolah) dajejo prednost realnim predmetom, nekateri pa celo menijo, da zna učencem slovensko že zato, ker je Slovenec.

Zanimivi so tudi odgovori na vprašanje: kakšen je po mnenju anketirancev v očeh javnosti družben pomen in ugled poklicev: profesorja, pravnika, inženirja, ekonomista, veterinarja in zdravnika. Skoraj že tradicionalni manjvrednostni kompleks, ki je globoko zakoreninjen v vrstah vseh prosvetnih delavcev, ne samo slavistov, in ki je bil deloma objektivno pogojen, je prišel do veljave tudi v tej anketi. Prvo mesto po ugledu je kar 63,5 % prisodilo zdravniku, nato sledijo: veterinar, pravnik, ekonomist, inženir in kot zadnji profesor. Kar 65 % anketirancev je postavilo profesorja na zadnje mesto.

Vsi, ki učijo na šolah, vedo, da je to delo v veliki meri odvisno od tega, kakšni učni pripomočki so na razpolago. Važno je, da jih imajo učitelji sami, da jih ima šolska knjižnica in da jih imajo tudi učenci. Vprašanja v anketi so skušala osvetliti tudi ta področja. Izmed šestih virov, ki jih je navedla anketa, uporablja 87 % slavistov Zgodovino slovenskega slovstva in prav toliko Janeževu Slovensko književnost, 64 % H. Stupanove Od Prešerna do Cankarja, 56 % Pregled slovenskega slovstva prof. Marje Boršnikove, 52 % Ravbarjev Pregled hrvaške, srbske in makedonske književnosti, 41 % Barčeve Jugoslovansko književnost in še 51 % razna druga dela (skripta, zapiske, članke, revije itd.). Med deli, ki se uporabljajo za pripravo na pouk literarne teorije, je na prvem mestu Trdinove Besedna umetnost, z okrog 30 % pa so zastopani tudi drugi viri (Pregelj, Plehanov, Marx-Engels). Pri pouku slovenskega jezika se najčešče rabi Bajec-Rupel-Kolaričeva Slovenska slovnica (91 %) in seveda Slovenski pravopis. Koristni so tudi jezikovni članki v Jeziku in slovstvu, Bajčeva Rast slovenskega knjižnega jezika in drugi viri. Od naštetih virov ima 40 % anketirancev vse v lastni knjižnici, 49 % pa skoraj vse in delno. Knjižnice po šolah niso kaj dobro založene z gradivom, saj je samo 34 % takih, ki imajo na razpolago vse vire. Tudi knjižnice, v katerih dobijo učenci knjige za domače branje, so precej slabo založene s potrebnimi knjigami. Le 20 % knjižnic je takih, ki imajo na razpolago vsa dela, skoraj polovica jih ima na razpolago samo delno, v 27 % knjižnic pa učenci ne morejo dobiti del, ki jih potrebujejo. Toda še veliko bolj občutno je pomanjkanje učbenikov, iz katerih naj bi se učenci učili. Tu so pripombe anketirancev tako žive, da je iz njih brez težave moči posneti, kako pereče je v resnici stanje, ki se, kolikor mi je znano, tudi v zadnjih letih ni kaj prida zboljšalo. Tu nam manjka skoraj vse: slovnice za višje razrede osnovnih šol, jezikovna vadbica, berila, ki naj bi bila bolj sodobna, pod posameznimi sestavki naj bi bile kratke informacije o delu in piscu. Z berili naj bi izšel še kratek priročnik za učitelje. Zelo koristna bi bila šolska izdaja slovenskega pravopisa. Pogrešamo kratek pregled literarne zgodovine z literarno teorijo ali brez nje ali pa literarno-teoretični priročnik posebej. Ni primernega priročnika za likovno umetnost in še posebej za filmsko vzgojo. Kot vidimo, je stanje z učbeniki več kot kritično.

Obsežno poglavje v anketi je bilo odmerjeno metodiki pouka. S 36 vprašanji (nekatera so imela tudi podvprašanja) ni skušala zvedeti samo čimveč o učnem načrtu v osnovni, srednji in strokovni šoli, ampak je skušala predrjeti tudi v problematiko pouka. Pouk v šolah naj bo kompleksen. Posamezni predmeti naj ne bodo izolirani drug od drugega, zato je bilo čisto primerno vprašanje, kako nam pomaga pri pouku literarne zgodovine znanje, ki ga dobe učenci pri drugih predmetih. Anketiranci se strinjajo, da je v veliko pomoč znanje, ki ga dobijo učenci pri drugih predmetih. Zlasti koristno je znanje zgodovine (družbeno-politične in umetnostne) in filozofije. Ugotavljajo pa anketiranci, da znajo učenci le redkokdaj prenesti znanje iz enega predmeta na drugega, predmetov ne znajo med seboj povezovati. Menijo npr., da je reformacija pri zgodovini nekaj drugega kot reformacija pri slovenščini. Deloma je kriv tega tudi sam učni načrt, ki zlasti na osnovnošolski stopnji ne predvideva sočasnega obravnavanja teh pojavov. Težava pri uspešnem obravnavanju ne samo literarne zgodovine, ampak celotnega pouka slovenskega jezika je tudi ta, da manjka učencem širine in kulturne razgledanosti. Učenci slabo poznajo likovne stvaritve in glasbena dela, umetnostno zgodovino itd. Neki anketiranec pa celo resignirano ugotavlja, da učencev mimo športa in tehnike ne zanima prav nič.

Posebni vprašnji sta bili v anketi odmerjeni starejši slovenski književnosti. Večino mnenj anketiranih slavistov lahko strnem v naslednjo ugotovitev. Obdobja do razsvetljenstva so učencem po razumski in čustveni plati precej odmaknjena. Njihovo zanimanje je usmerjeno na novejšje pojave in osebnosti, vključno Prešerna pa preko Jurčiča in Aškercu do moderne. Posebno se navdušujejo za mladinske pisatelje: starejše (Bevk, Finžgar, Milčinski) kakor tudi za mlajše. Močno cenijo tudi literaturo narodnoosvobodilne vojske. Ker je le nekaterim šolnikom uspelo zbuditi v mládnini zanimanje za starejša obdobja, se nekje ujemajo ugotovitve, da je treba književnost do razsvetljenstva podati v skróčnem obsegu. Opusti naj se vsa faktografija in se naj poudari predvsem pomen in mesto te književnosti v celotnem razvoju. Nekateri opozarjajo na to, da se pri obravnavi starejše književnosti zamudimo predolgo in potem zmanjka časa za novejšjo književnost, da do sistematične obravnave del, ki so nastala po letu 1945, sploh ne pridemo. To kaže tudi ta anketa, ki ugotavlja, da večina slavistov (razen nekaterih na gimnazijah) ne pride do sistematične obravnave najvažnejših novejših del. Zato je tudi izredno nizek odstotek, ki kaže, katero od naslednjih del so obravnavali slavisti v šolskem letu 1959/60: Kosmačevo Balado o trobenti in oblaku je obravnavalo le 14 % anketirancev, Zupančičevo Sedmino 19 % in Vipotnikovo Drevo na samem 12 %. Več kot polovica pri tem vprašanju sploh ni navedla odgovora. Nekoliko bolje je s sodobnimi revijami, na katere redno opozarja učence skoraj

polovica slavistov, ostali jih opozarjajo priložnostno ali pa sploh ne. Najbolje poznajo učenci revijo Mlada pota (49 %), Našo sodobnost (32 %), Pionirja, Tovariša, Jezik in slovnostvo itd.

Pouk književnosti ostaja slej ko prej tisti del pouka slovenskega jezika, kjer lahko učence najbolj pritegnemo. Po mnenju večine najbolj poživijo zanimanje za književnost umetniško recitiranje tekstov in obiski književnikov (45 %). Močno so cenjene tudi ekskurzije (40 %) in magnetofon (37 %) ter film, veliko pa je odvisno tudi od dobre priprave razlage (32 %).

Iz številnih odgovorov, ki so jih navedli anketiranci na temo učnega načrta, se mi zdijo najpomembnejše naslednje ugotovitve: Obravnavanje književnosti v osnovni šoli je tudi v novem učnem načrtu v konceptu isto, kot je bilo v starem. To pomeni: v vsakem razredu, razen v najnižjih, se seznanijo učenci z nekaterimi pesniki in pisatelji iz slovenske literature. V osmem razredu naj bi se to znanje sistematično povezovalo v zaključeno celoto, s čimer naj bi dobili učenci vpogled v osnovne razvojne smernice naše književnosti. V praksi je z realizacijo tega načrta dosti težav. Reš je, da se seznanijo učenci v vsakem razredu s tistimi osebnostmi, ki jih predpisuje učni načrt. Do prihodnjega leta pa učenci zvezke zavržejo, čitanke zamenjajo, in ker ni nobenega učbenika za literarno zgodovino, snov pozabijo. Tudi ni mogoče v petem razredu obravnavati neko osebnost v takem obsegu, v kakršnem jo v osmem razredu zahtevamo. Torej odpade praktično vse obravnavanje književnosti na osmi razred. Zaradi tega je nujno, in to so nakazali tudi odgovori anketirancev, začeti s sistematično obravnavo literarne zgodovine vsaj že v sedmem razredu osnovne šole. Nekateri so dodali že konkretne predloge: v sedmem razredu naj se obravnava literatura do 1848. leta, v osmem pa od tega leta naprej. V šestem razredu pa naj bi se posamezne osebnosti obravnavale vsaj v približno takem obsegu, da jih v naslednjih letih ne bi bilo treba preveč dopolnjevati. Ob taki razporeditvi snovi ne bi bilo treba v osmem razredu tako hiteti, več časa pa bi ostalo tudi za obravnavanje novejših književnosti, za katero po navadi zmanjka časa. Za avtorje iz svetovne književnosti v osnovni šoli ni časa. Iz literarne teorije pa naj se obravnavajo le tisti pojmi, za katere imamo zglede v berilih.

Dokaj tehtni so tudi odgovori na vprašanja z jezikovnega področja. Z učnim načrtom, ki razporeja učno snov glede na jezikovna vprašanja, so slavisti v glavnem zadovoljni. Snov učenci še dokaj dobro dojemajo, zelo pa moti pomanjkanje učbenikov. To je tudi eden glavnih razlogov, da ne daje v osnovni šoli pouk slovnice v pismenosti učencev rezultatov, ki bi bili sorazmerni z vloženim trudom. Metodološko uporabljajo različni predavatelji različne poti, vendar daje kar 57 % anketirancev prednost pouku slovnice in slovnicih pojmov. Nekateri so za mehanično osvajanje primerov (19 %), drugi pa menijo (23 %), da sta oba načina skupaj najbolj uspešna. Predavatelji si pomagajo pri pouku s primeri iz slovnice, s posebej pripravljenimi teksti, s sestavki učencev, s primerno izbranimi berili itd. Večina dovoljuje rabo Pravopisa, le redki so tisti predavatelji, ki jim zadoščajo napotki, ki jih dajejo v šoli. Predavatelji opažajo pri učencih znaten vpliv posameznih narečij, vendar se trudijo, da bi naučili učence pravorečja knjižnega jezika. V šoli zahteva večina odgovore v strogi obliki knjižnega jezika, le v sproščenem razgovoru, na izletu ali v urah literarnega kramljanja dopuščajo pogovorni jezik. Učence opozarjajo le toliko, kolikor jim dopuščata čas in zmogljivost učencev, na razne polemike v zvezi z jezikovnimi vprašanji po naših revijah. Da se večina slavistov resno pogloblja v svoj predmet, kaže tudi pripravljenost več kot polovice anketirancev, ki bi se želeli strokovno izpopolnjevati. Nekateri si želijo seminarjev, drugi krajsih tečajev, slavističnih aktivov itd. Glede knjižnega jezika pripominjajo anketiranci še to, da nekateri drugi predavatelji sicer pazijo na knjižno izreko, še več pa je takih, ki tega ne delajo. Pri tihih vajah jim gre zgolj za smisel izdelkov, pravopisno jih sploh ne popravljajo. Zlasti mačehovsko je na nekaterih strokovnih šolah, kjer je slavist edini, ki govori v pravilni slovenščini.

V nadaljnjem nas bo zanimalo mnenje anketirancev o podiplomskem študiju ter publicističnem in raziskovalnem delu. Vprašanje se je glasilo: Ali vas je študij na višji oziroma visoki šoli dovolj usposobil v stroki, metodiki pouka, mladinski psihologiji in pedagogiki? Večina se strinja v ugotovitvi, da so v stroki dovolj podkovani, da pa so velike vrzeli predvsem v znanju metodike in mladinske psihologije ter nekoliko manj v pedagogiki. Ni čudno torej, če je več kot polovica anketirancev za to, da bi se uvedlo periodično podiplomsko izpopolnjevanje, zlasti v metodiki pouka.

S publicistiko se redno ukvarja le malo anketirancev (5 %). Od teh pišejo nekateri pedagoško-vzgojne prispevke, drugi prevajajo ali sodelujejo v literarnih revijah in dnevnem časopisju. Priložnostno pa seže po peresu večje število slavistov (33 %). Tudi z znanstvenim raziskovanjem se ukvarja samo 13 % slavistov, toda 20 % (sorazmerno veliko) je taktih,

ki bi se radi povsem posvetili znanstvenemu delu. Več kot tretjina pa bi bila ob redni pedagoški službi pripravljena sodelovati v kolektivnem raziskovalnem delu. V anketi so navedena tudi področja, kjer bi se želeli slavisti udeleževati.

O nekaterih strokovnih problemih imajo anketiranci naslednje mnenje: Čas po moderni (deloma tudi moderna), torej obdobje med obema vojnama, in književnost NOB so tista obdobja, ki bi jih morali na novo prevrednotiti in jim dati novo razlago. O teh problemih, o ekspresionizmu, o katoliški književnosti, o novem realizmu, o literaturi po letu 1945 je v literarnozgodovinski publicistici najmanj podatkov. Tudi za nekatere literarnoteoretične probleme (sodobna poezija, zlasti lirika, moderne metafore, slog, razprava, več o retoriki, esej itd.) je težko najti razlago.

JiS in Delo sta publikaciji, na kateri je naročeno največ slavistov. Sledijo Naši razgledi, Prosvetni delavec, Naša sodobnost, Sodobna pedagogika itd., le 13 vprašanj, ki so ostala brez odgovora, priča, da nekateri slavisti niso naročeni na prav nobeno revijo ali časopis. Kar zadeva prebiranje strokovnega tiska, so številke bolj razveseljive. Zopet je na prvem mestu JiS (74 %), nato se vrstijo Naša sodobnost in Naši razgledi, Slavistična revija itd. JiS je na splošno bralcem zelo všeč. Nekateri si celo želijo, da bi se njegov obseg povečal. Všeč so jim zlasti članki o praktičnem delu v šoli, metodični napotki in seveda članki iz slovenske literarne zgodovine. Pogrešajo pa člankov o problemih pouka jezika na šoli. Slavistična revija pa se zdi nekaterim preveč znanstvena.

Precej nizki so odstotki, ki kažejo, na katere knjižne zbirke so anketiranci naročeni. Najbolj številno sta zastopana Kondor (78 %) in Prešernova knjižnica, nekaj je naročnikov na Slovensko matico in Sinji galeb. Vse ostale knjižne zbirke ne presegajo 5 % naročnikov. Pri izdajah slovenskih klasikov je imela več kot polovica anketirancev v začetku dobre namene, vendar jih ima samo ena četrtina več kot polovico do sedaj izšlih zvezkov, drugi so medtem odpadli. Sorazmerno dobro pa so založene knjižnice anketirancev s strokovnimi knjigami. Razvoj slovenskega narodnega vprašanja ima 51 %, Prijateljeva dela 60 %, Slovenski biografski leksikon 35 %. Če upoštevamo, da ima 60 % študijskih knjižnic, ki jih obiskujejo anketiranci, dela, ki jih potrebujejo za uspešno poučevanje in strokovno izobrazbo, potem bi lahko bili s stanjem kar zadovoljni.

Pa še nekaj o okusu anketirancev. Od jugoslovanskih filmov so jim bili najbolj všeč Deveti krog, H-8 in Veselica, od tujih pa Letijo žerjavi. Radio ima 84 % slavistov, večina najčešče posluša jezikovne pogovore (42 %) in literarne oddaje. Z jezikom napovedovalcev so zadovoljni, želeli pa bi bilo, da bi se izboljšal tudi jezik pri raznih intervjujih. Od pesniških zbirk mlajšega rodu je najbolj cenjeno Vipotnikovo Drevo na samem (16 %), od pripovednih del Zupančičeva Sedmina, od dramatskih pa Smoletova Antigona. Zupančičeva Sedmina, Mire Miheličeve April in Potrčevi Na kmetih so po mnenju anketirancev trije najboljše povojni slovenski romani. Med srbohrvaškimi deli je dobil največ glasov roman Daleč je sonce, med prevodi iz svetovne književnosti pa Hemingwayev Starec in morje in Shawovi Mladi levi.

Zadnje vprašanje v anketi se je nanašalo na odnos tehnika — kultura in na Ehrenburgov sestavek Odgovor na pismo (NR 1959). Slednjega problema ne bom načenjala, ker je časovno že preveč odmaknjen, izredno zanimiva pa so bila mnenja o prvem vprašanju. Čeprav preseneča dejstvo, da nanj ni bilo veliko odgovorov, pa ostali odgovori kažejo, da so se nekateri anketiranci zavedali teže tega vprašanja. Nekaj odgovorov je prav pesimističnih. Mnenja so, da je današnji čas kulturni nenaklonjen. Sodobni človek da teži zgolj za materialno blaginjo, medtem ko za duhovno izživiljanje ni ne časa ne volje. Mladina pa da se v glavnem zanima za tehniko. Da stanje le ni tako kritično, izpričuje nekaj odgovorov, katerih smisel je ta: Mladina se za kulturo zanima, vendar le za takšno, ki govori v jeziku 20. stoletja.

S tem vprašanjem se je anketa iztekla.

Med pripombami se je neka tovarišica čudila, zakaj je anketa izpustila izredno pereče vprašanje strokovnih izpitov. Izrazila je mnenje, da so strokovni izpiti sicer potrebni, da pa bi jih bilo treba spremeniti, ker so v tej obliki le ponovitev diplomskega izpita. Ko se diplomirani slavist spoprime s svojim poklicem, se znajde pred številnimi drugimi problemi. Pogloblja se v praktično delo, ustvarja si družino in le redko zmore toliko časa, da bi se lahko zbrano poglobljal v obsežno gradivo, ki ga predpisuje strokovni izpit. In ker je po sredi še pismena naloga, se ta zadnja preizkušnja čedalje bolj odlašala.

Gotovo je med problemi, ki jih je nakazala anketa pred tremi leti, še veliko takih, ki doslej še vedno niso rešeni. In morda ravno zaradi tega ta anketa še ni preveč zastarela. Če se bodo na podlagi zbranih podatkov vsi prizadeti lotili podrobnejše analize posameznih vprašanj, jih začeli reševati in proučevati, potem je ta prikaz o delu in položaju slavistov v Sloveniji dosegel svoj namen.

Breda Cajhen

SLOVAR SODOBNEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Slovenska akademija znanosti in umetnosti je sklenila čimprej izdati slovar sodobnega knjižnega jezika, kakor ga imajo že vsi slovanski narodi ali so ga vsaj začeli izdajati.

Slovinci smo bili doslej navezani na Pleteršnikov slovar, ki ni besednjak knjižnega jezika, in na Slovenski pravopis, ki ima pač svoje naloge. Slovar knjižnega jezika nam je torej nujno potreben. SAZU se je odločila za obseg do 5000 strani. Slovar bo informativno-normativen. Zajel bo besedišče sodobnega knjižnega jezika. Gesla bodo obdelana po pravorečni, oblikoslovni, pomenski, sintaktični, frazeološki in stilistični plati, a raba ilustrirana s citati iz leposlovnih in znanstvenih del, iz revij in tudi iz dnevnega tiska. Predvidenih je okoli 120.000 gesel. Uredništvo ima na voljo okoli 2 milijona izpisov iz leposlovja in deloma iz revij in časnikov, terminologije vseh pomembnejših strok in seveda tudi gradivo, zbrano pri Pleteršniku in Glonarju, v pravopisih in tujejezičnih besednjakih. SAZU namerava izdati poskusni snopič do konca 1963 in prvo knjigo do kraja 1965. Celotno delo naj bi bilo končano 1970. Da se izdaja pospeši, je priskočil na pomoč republiški Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti z izdatno denarno podporo.

S pričujočo okrožnico se obračamo na vso slovensko javnost, naj nam sporoči svoje želje in nasvete. Prosimo pa, naj pri tem blagohotno upošteva namen in obseg dela, nadalje kratki rok, skromna denarna sredstva in zlasti majhno število sodelavcev. Izdelavo prve knjige bodo oskrbeli trije glavni uredniki s šestimi pomožnimi uredniki. To je zares malo v primeri s srbskohrvatskim Rečnikom, saj je pri tem izdelovalo prvo knjigo do 50 strokovnjakov celih šest let. Pri bolgarskem slovarju je štela redakcijska komisija 8 članov in 15 sestavljavcev, pri slovaškem 2 urednika in 9 pomočnikov, pri drugih, ki imajo že staro slovarko tradicijo, recimo pri Rusih, Poljakih in Čehih, seveda brez primere več.

Uredniški odbor se je znašel pred kopico problemov, ki morajo biti razčiščeni že v pripravljalnem stadiju. Resda je že zavzel svoje stališče, kakor boste videli iz nadaljnjega, vendar želi vašega mnenja in nasveta vsaj za vprašanja, ki vas zanimajo. To so npr.:

1. Melodični akcent. Slavistični svet za trdno pričakuje besednjak, ki bo zaznamoval intonacijo. Celo SP so zamerili, da jo je opustil. Na drugi strani pa je res, da bi intonacija v geslu motila tiste, ki se žele poučiti samo o tem, kaj beseda pomeni ali kako se rabi. Večina Slovencev ne pozna več prvotnih intonacij, in malokateri od tistih, ki jih še govore, jih tudi šlišejo. Znanstvena intonacija ob geslih pa bi občutno povečala obseg. Slovar bi postal nepregleden, nominalna in glagolska gesla bi nesorazmerno narasla, in to vsekakor na škodo frazeologije. Da se temu izognemo, je odbor za naslednjo rešitev: gesla naj imajo poudarna znamenja iz SP; naši ljudje so jih namreč že navajeni, ker na preprost način zaznamujejo mesto poudarka, kolikost in kakovost poudarjenega samoglasnika. Melodični akcent naj bo podan na koncu članka v informativnem dodatku z znanstveno transkripcijo. Pri tujkah to najbrž ne bo potrebno.

Da se razbremenijo slovarski del, bodo akcentski tipi samostalnikov, pridevnikov in glagolov podani v uvodu slovarja, pri geslih ostane samo sklicevanje nanje z morebitnimi posebnostmi.

Enako pereče je vprašanje, ali naj besednjak zaznamuje tudi stranski in emocijski poudarek (páslika, práděd, pòlbóg, pòdpredsédnik, sòávtor, nèverjéten). Mnenje komisije: praviloma da!

2. Katero besedišče naj zajamemo? Čehi so v uvodu k velikemu slovarju rekli, da pri njih odločuje raba po 1880. V epilogu pa zatrjujejo, da besednjak sloni na delih klasične literature, in citirajo tudi Erbena in Němcovo. Torej so pomaknili mejo nekako na 1850. Rusi upoštevali dela od Puškina naprej, Rečnik od Dositeja oz. za Hrvate od ilirizma dalje. Poljaki navajajo tudi mrtve besede slavnih klasikov. Naš odbor je za to, da slovar zajame besedni zaklad sodobnega knjižnega jezika od moderne naprej z upoštevanjem besedišča naših klasikov, vštevši Prešerna. Arhaizmov, besed iz narečij, slanga ali žargona slovar ne bo navajal, razen če jih rabi pomembnejši avtor. Tako delajo vsi sodobni slovanski besednjaki.

3. Besede in rekla bo vsekakor treba označiti po njih vrednosti in rabi pa tudi po stilistični plati. Uredniški odbor bi zelo rad izvedel vaše mnenje, kako je obravnavati napačno rabo, barbarizme, germanizme, nepotrebne izposojenke in pod., skratka puristično stran. Češki slovar pravi v epilogu, da je bilo puristično stališče uveljavljeno samo na začetku dela. Po našem je naloga podobnih del ne samo čim popolnejši prikaz današnje jezikovne rabe, marveč do neke mere tudi opozarjanje na nepravilnosti.

4. Pomen. Slovanski slovarji te vrste hočejo vsako besedo pomensko opredeliti brez pomoči tujega jezika. To skušajo doseči na več načinov: s čisto logično definicijo, z obširnim opisovanjem, s sinonimi in antonimi, s frazeologijo, posebno pa s citati. Zlasti definiranje in opisovanje močno povečuje obseg dela, pa vendar včasih kaj malo pove in razlaga jasno s tavnim. Tako so npr. klešče opisane v celih treh vrsticah, a iz razlage je

res težko povzeti, da gre za klešče. Ali so res potrebne takele razlage: ukrasti — vzeti s sebičnim namenom tujo stvar brez lastnikovega dovoljenja; duh — misleča, čuteča in delujoča človekova zmožnost; brat — vsak izmed sinov v razmerju do drugih otrok istih staršev; vreči — napraviti, da se kaj premakne z mesta in pade v neki razdalji; dvoglav — ki ima dve glavi; administratorski — ki se nanaša na administratorja. Odbor meni, da splošno znane besede in že po sebi razumljive zveze ne potrebujejo definicij, ilustrirali jih bodo zgledi in citati. Pač pa bodo potrebne neke splošne oznake, kadar se beseda rabi v različnih pomenih. Vsekakor se geslo ne more opredeliti in razložiti s samimi sinonimi in antonimi.

5. Strokovno izrazje. Za znanstvene termine velja, da ne sodijo v besednjak knjižnega jezika tisti, ki so znani samo ozkemu krogu strokovnjakov. Seveda je izbor zmeraj subjektivno pobarvan. Zatorej smo priporočili terminologom, naj predlagajo samo izraze, za katere so trdno prepričani, da spadajo v besedni zaklad povprečno izobraženega Slovenca. Pri terminih je zelo pereča pomenska stran. Prevodov je malo, sinonimov navadno ni, sama kratica stroke pa vsekakor ne bi zadostovala. Tako se bo pač treba zateči k definicijam in opisom, čeprav včasih dolgoveznim. Nekateri termini, npr. iz botanike, bodo imeli razlago v latinskih imenih. Prav gotovo bi bilo zaželeno, če bi slovar tudi v teh primerih ilustriral pomen in rabo s citatom.

6. Omejeni obseg narekuje tudi način citiranja. Predvsem ne bo mogoče citiranje in extenso, tudi bodo morale zadostovati kratice avtorjev. Za osvetlitev enega pomena bo zadosti en citat, vendar pa bo potrebno, da s citati ilustriramo tudi pomenske odtenke, rekla in stilistične posebnosti. — Pomen bomo obravnavali v širših skupinah, preglednost ne dovoljuje, da bi se spuščali v pretirano drobljenje.

7. Ali naj navajamo izvor besedi (dedni fond, izposojenke, knjižne besede, tujke)? Tuji slovarji imajo v tem pogledu precej različno prakso, slovanski npr. analizirajo samo tujke (za druge besede daje edino ruski navedbe iz starih slovarjev). A tudi pri tujkah je obravnavna kaj različna, včasih je naveden jezik, iz katerega so, drugič spet jezik posrednik. — Odgovor predlaga, naj se navajanje izvora opusti.

8. Razpored gesel. Veliki ruski slovar ima geselska gnezda, sicer pa se zateka h kazavkam in dodatnim abecednim seznamom. To je vsekakor ilustrativno za pomen in besedotvorje, otežuje pa iskanje. Manjši slovarji varčujejo s prostorom in si pomagajo na različne načine: a) uporabljajo v omejenem obsegu geselska gnezda (za mocijo, manjšavke, iterative, za izpeljanke na -ski in -stvo); b) izpuščajo izvedenke in sestavljenke z rednim pomenom pripone ali predpone (bratov, sestrin, nelep, prevelik), vendar so si postavili za kriterij frekvenco; c) omejujejo citiranje.

Uredniški odbor se je odločil za abecedni red brez gnezd. Od izpeljank in sestavljenk je treba vzeti vse, ki imajo kak pomenski odtenek ali se pogosto rabijo. Praviloma ne bomo upoštevali enkratnih in tudi ne potencialnih besed.

Pri tem odgovornem delu si zelo želimo, da bi z nami sodelovala vsa javnost, posebno pa tisti, ki se poklicno ukvarjajo z jezikom. Če kdo ne more povedati svojega mnenja o vseh točkah, naj si pač izbere tiste, ki ga zanimajo. Vsaka pripomba in nasvet bo dobrodošel. Pošiljajte jih na naslov: Inštitut za slovenski jezik SAZU, Ljubljana, Novi trg 4/I.

Redakcijski odbor: *Anton Bajec, Mile Klopčič, France Tomšič*

UPRAVA REVIVJE JEZIK IN SLOVSTVO
LJUBLJANA — Titova cesta 11/II

ZAKLJUČNI RAČUN

z dne 31. decembra 1961

AKTIVA		PASIVA	
Naziv konta	Znesek	Naziv konta	Znesek
Narodna banka	din 310.026.—	Pasivne čas. razmejitve	din 1.425.347.—
Dolžniki za leto 1960/61	din 384.847.—	Predpl. naročn. 1962/63	din 1.700.—
Dolžniki za leto 1961/62	din 1.040.500.—	Neizkoriščena subvencija	din 308.326.—
Skupaj aktiva	din 1.735.373.—	Skupaj pasiva	din 1.735.373.—